

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 54
2015

FUND OG FORSKNING

Bind 54

2015

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 54
2015

With summaries

KØBENHAVN 2015
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 600.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 356.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion:

John T. Lauridsen
Ivan Boserup
Jakob K. Meile

Billedredaktion:

Lene Eklund-Jürgensen

Redaktionsråd:

Else Marie Kofod
Erland Kolding Nielsen
Anne Ørbæk Jensen
Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Trykt på Munken Premium Cream 13, 115 g
Dette papir overholder de i ISO 9706:1998
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: Bording ½
Printed in Livonia
Oplag: 500 eks.

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-136-7

ALEX WALTER

– “... den tyske embedsmand, der overhovedet har gjort Danmark de største tjenester under krigen.”

AF

MOGENS ROSTGAARD NISSEN

Ovenstående vurdering af Alex Walter er foretaget af Nils Svenning- sen, der var direktør i Udenrigsministeriet 1941-45. I et privat brev til O.C. Mohr, der var Svenningsens forgænger og gesandt i Berlin 1941-45, forklarede Svenning- sen i november 1946, hvad han ville skrive i en støtteerklæring til Walter, der var interneret i Tyskland af de amerikanske besættelsesmyndigheder.¹ De to havde gennem nogle måneder haft en brevveksling om, hvordan de bedst kunne fremme bestræbelserne på at få Walter frigivet og hentet til Danmark, hvor han kunne modtage forsvarlig pleje for en alvorlig sukkersyge, der var ved at gøre ham blind. Svenning- sen havde ført regelmæssige handelsforhandlinger med Alex Walter siden 1932, og de to kendte hinanden godt. Der hersker derfor ikke tvivl om, at han faktisk mente, hvad han skrev. Svenning- sen forsøgte meget aktivt at hjælpe Walter fordi han mente, at Danmark skyldte Alex Walter en stor tak for hans indsats for Danmark under besættelsen. Både på det økonomiske og på det politiske område.

Alex Walter fik afgørende indflydelse på den dansk-tyske samhandel under krigen og dermed på den økonomiske politik, som den tyske besættelsesmagt gennemførte i Danmark. Han var formand for det tyske handelsaftaleudvalg – som normalt blev kaldt regeringsudvalget – der gennem alle fem besættelsesår forhandlede med et tilsvarende dansk regeringsudvalg om, hvilke varer der skulle sendes fra Danmark til Tyskland og omvendt. På den måde fik han, og de myndigheder han repræsenterede, stor betydning for, at Danmark under krigen var et særtilfælde blandt alle tyskbesatte lande.

Alex Walter er en tysk embedsmand, som kun få har hørt om, og færre har en idé om, hvad han lavede. Det skyldes flere ting. Han holdt

¹ Rigsarkivet (RA): UM 1945-1972, Gruppeordnede sager, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Brev dateret 13.11.1946 skrevet af Nils Svenning- sen til O.C. Mohr.

til i Berlin og under besættelsen besøgte han kun Danmark nogle få gange om året. Desuden var han en temmelig grå embedsmandstype, som ikke var en del af den synlige besættelse og undertrykkelse af Danmark. Alligevel kan det undre, at det først er inden for de senere år, at historikere er begyndt at beskæftige sig med Walters og det tyske ernærings- og landbrugsministeriums betydning for den økonomiske besættelsespolitik i Danmark. Hverken første eller anden generation af besættelseshistorikere interesserede sig ret meget til de økonomiske forhold og den økonomiske politik under besættelsen, og derfor har Walter heller ikke været i fokus.² Jeg har i min ph.d.-afhandling – især i kapitel 1 og 2 – beskæftiget mig indgående med Alex Walter og det tyske ernærings- og landbrugsministeriums indflydelse på den økonomiske besættelsespolitik i Danmark.³

Det centrale i denne artikel er Alex Walters rolle og indflydelse i forhold til Danmark under den tyske besættelse. Hans indflydelse strakte sig tilbage til begyndelsen af 1930'erne, idet han fra 1932 regelmæssigt deltog i handelsforhandlinger med forskellige danske myndigheder, og i 1936 blev han formand for det tyske regeringsudvalg. Det er en hovedpointe i artiklen, at hans store viden om dansk økonomi og danske forhold generelt fik stor betydning for den tyske handelspolitik i Danmark under besættelsen. Samtidig var han velkendt af ledende danske embedsmænd og erhvervsrepræsentanter, og det fik afgørende betydning for de aftaler, der blev indgået. I modsætning til andre besatte lande som Holland og Norge, var det i Danmark de samme økonomiske myndigheder med Walter i spidsen, som fortsatte med at stå for handelspolitikken under besættelsen i forhold til årene forinden. Denne kontinuitet var afgørende for den økonomiske besættelsespolitik, der blev gennemført i Danmark.

Alex Walters baggrund

Alex Walter blev født i Berlin den 17. januar 1888 som søn af major og godsejer Hans Walter og fru Agnes Walter.⁴ Efter at han i 1906 blev student fra Prinz-Heinrich-Gymnasium i Berlin-Schöneberg begyndte

² Sigurd Jensen: *Levevilkår under besættelsen*, 1971 er en undtagelse, idet han kort forholder sig til Alex Walters rolle.

³ Mogens Rostgaard Nissen: *Produktions- og Lieferfreudigkeit. Landbruget under den tyske besættelse 1940-1945*, 2004.

⁴ Dette afsnit er primært baseret på Bundesarchiv (BArch): R16I/1374: Personalakte für Dr. Alex Walter, Berlin-Zehlendorf.

han at læse jura. Han afsluttede studiet tre år senere med en såkaldt ‘Referendar-Examen’, inden han i 1910 blev juridisk doktor ved universitetet i Rostock. I de følgende fire år gjorde han militærtjeneste ved et infanteriregiment, og deltog under Første Verdenskrig som løjtnant og kompagnifører. Han blev alvorligt såret i maj 1915, og var indlagt på lazaret i mere end et år. For sin krigsindsats modtog han både det tyske jernkors af anden grad og en østrigsk fortjenstmedalje for fronttjeneste. Walter var således frontlinjeofficer indtil han efter knap et års krigstjeneste blev såret, og der er i senere kilder flere hentydninger til, at han aldrig overvandt sine krigsskader.

Under lazaretopholdet fortsatte han jurastudierne, og blev i 1915 retsassessor. Da han i 1916 blev udskrevet fra lazarettet blev han udnævnt til økonomisk officer i Gent i Belgien, og umiddelbart efter krigens afslutning blev han udnævnt til retsassessor ved retten i Charlottenburg i Berlin. Det er uvist, hvorfor han i 1919 blev tilknyttet Økonomiministeriet og året efter Ernærings- og Landbrugsministeriet, men det hænger formentlig sammen med hans erfaringer som økonomisk officer under krigen.⁵

Det er vigtigt at notere, at Alex Walter og Franz Walther Ebner – der under besættelsen var tilknyttet det tyske gesandtskab i København som kommitteret for økonomiske anliggender – fra 1920 og de følgende 20 år kom til at sidde meget tæt på hinanden i Ernærings- og Landbrugsministeriet.⁶ De blev begge ansat som *Regierungsrat* – titlen på en højtstående embedsmand i den tyske statsadministration – i den handelspolitiske afdeling. De avancerede næsten samtidig til *Oberregierungsrat* i henholdsvis 1921 og 1922, og til *Ministerialrat* – svarende til afdelingsleder eller departementschef – i 1924 og 1925. De kom til at udgøre et tæt makkerpar i slutningen af 1920erne og første halvdel af det følgende årti, hvor de gennem syv-otte år tog over fra hinanden i forbindelse med ferier og sygdom. Da Walter i 1936 blev udnævnt til *Ministerialdirektor*, blev han samtidig Ebners direkte overordnede, og frem til 1939 er der flere eksempler på, at Ebner på vegne af Walter repræsenterede Ernærings- og Landbrugsministeriet på møder i det vigtige interministerielle udvalg, *Handelspolitischer Ausschuss*.⁷

⁵ Ibid.

⁶ John T. Lauridsen: Franz Ebners indberetninger til Auswärtiges Amt om de erhvervs-mæssige forhold i Danmark 1940-44, *Danske Magazin*, 51:2, 2012, samt min egen artikel om Franz Ebner, der er under udgivelse i John T. Lauridsen, red.: *Hitlers mænd i Danmark*.

⁷ *Handelspolitischer Ausschuss* var et interministerielt udvalg, hvor Udenrigsministeriets leder af den handelspolitiske afdeling, ministerialdirektør Emil Wiehl, var formand. I

Det tyske handelsaftaleudvalgs ankomst i København den 18. april 1940. Alex Walter er nummer to fra venstre. (Foto: Frihedsmuseet)

Walter og Ebner havde således et tæt og fortroligt samarbejde gennem 20 år, inden Danmark blev besat og Ebner tilknyttet det tyske gesandtskab i København. Alt tyder på, at Ebner fortsat var tæt forbundet med Walter under sit ophold i København, selv om han formelt blev tilknyttet det tyske udenrigsministerium. På den måde havde Walter en fortrolig kontakt i København, hvilket var nødvendigt, når han selv kun var i byen nogle få gange om året. Ernst Krüger, der var tysk generalkonsul og tilknyttet handelsafdelingen på gesandtskabet, var en anden nær Walter-kontakt i København, og han orienterede løbende om, hvad der skete i København.⁸

Walter blev altså udnævnt til ministerialdirektør i den handelspolitiske afdeling i Ernærings- og Landbrugsministeriet i 1936. Dermed var

dette udvalg deltog ledende embedsmænd på ministerialdirektør-niveau fra alle centrale økonomiske myndigheder, herunder OKW og OKM, og helt atypisk for det nazistiske regime søgte man i udvalget at opnå enighed om de beslutninger, der blev truffet. Angående Handelspolitischer Ausschuss; Joachim Lund: *Danmark og den europæiske nyordning: Det nazistiske regime og Danmarks plads i den tyske Grossraumwirtschaft 1940-42*, 1999, s. 9 og 34 og Mogens R. Nissen: *Til fælles bedste – det danske landbrug under besættelsen*, 2005, s. 39.

⁸ RA: UM 1945-1972, Gruppeordnede sager, 87.X.10 g/7: E. Krüger, tidl. tysk generalkonsul. Notits fra Udenrigsministeriet dateret 24.5.1948, skrevet af Svend Bunch.

han en meget højtplaceret embedsmand i et af det nazistiske regimes centrale ministerier. Hitler og den nazistiske ledelse var meget fokuseret på at sikre fødevarerleverancerne til Tyskland, fordi der var en opfattelse af, at svigtende fødevarerforsyninger under Første Verdenskrig var en hovedårsag til, at Tyskland havde tabt krigen. Det forsøgte man at undgå under Anden Verdenskrig, og i 1936 blev statssekretær i Ernærings- og Landbrugsministeriet, Herbert Backe, sat til at stå for den nazistiske fødevarerplanlægning under Herman Göring i Fireårsplanen.⁹ Dermed var Backe også inden han i 1944 blev udnævnt til tysk ernærings- og landbrugsminister en meget højtstående embedsmand og politiker i det nazistiske hierarki. Backe blev dødsdømt under Nürnbergprocessen, blandt andet fordi han i 1940-41 havde udtænkt den såkaldte “Hungerplan” om, at mange millioner indbyggere i Sovjet måtte dø af sult for at sikre leverancer af fødevarer til Tyskland. Under Nürnbergprocessen blev Backe klassificeret som én af det nazistiske regimes største masse-mordere, med millioner af menneskeliv på samvittigheden.¹⁰

Walter var placeret lige under Backe som en af dennes nøglemedarbejdere. Han var også tysk forhandlingsleder i forhold til Sverige og – frem til den tyske besættelse i maj 1940 – Holland. Desuden deltog han i slutningen af 1930erne regelmæssigt i handelsforhandlinger med i hvert fald Bulgarien, Ungarn og Serbien, men han har formentlig også deltaget i forhandlingerne med i andre europæiske lande. Walter var desuden fast deltager på møderne i det interministerielle udvalg, *Handelspolitischer Ausschuss* i slutningen af 1930erne og under krigen.

Walter var tilknyttet et gennemnazificeret ministerium, hvor “Blut-und-Boden”-opfattelsen var udbredt.¹¹ Fødevarerationeringerne blev brugt som indenrigspolitisk instrument i forhold til politiske, etniske og handikappede grupper, og sikringen af fødevarer var en central del af begrundelsen for den tyske krigseksponering i Øst- og Sydøsteuropa. Det åbner for det uundgåelige spørgsmål, om Walter var nazist? – og i givet fald, hvor overbevist en nazist han var? Spørgsmålet er vanskeligt at besvare entydigt, da der er forhold som trækker i begge retninger. Han

⁹ Nissen, 2005, s. 34. *Vierjahresplan* var en nazistisk myndighed under Herman Görings ledelse, der fra 1936 fik til opgave at gøre det tyske militær og den tyske økonomi klar til krig i løbet af fire år.

¹⁰ Angående Backe og Hungerplanen, Christian Gerlach: *Krieg, Ernährung, Völkermord, Forschungen zur deutschen Vernichtungspolitik im Zweiten Weltkrieg*, Hamburg, 1998 s. 15-22 og Nissen, 2005, s. 34.

¹¹ Blut-und-Boden – blod-og-jord – var en central del af den nazistiske ideologi, der refererer til tilknytningen mellem folket og jorden.

meldte sig ind i NSDAP den 1. maj 1937, og det kan umiddelbart forklares ud fra en karrieremæssig nødvendighed, idet højtstående embedsmænd under det nazistiske regime måtte være medlem af partiet. Han blev dog også optaget i SS, og den 1. marts 1939 bekræftede Heinrich Himmler, at Walter var blevet udnævnt til *SS-Sturmbannführer*.¹² Titlen må betragtes som titulær, og den svarer nogenlunde til rang af major i hæren. Det er også vigtigt at notere, at Walter blev tilknyttet *Rasse- und Siedlungshauptamtes der SS* – altså Hovedafdelingen for Racespørgsmål og Kolonisering – der stod for den tyske kolonisering, primært i Øst- og Sydøsteuropa.¹³

Det er uklart, hvorfor Walter søgte ind i SS, og hvilken rolle han havde i en af organisationens værste afdelinger, som begik mange og meget slemme krigsforbrydelser. Det virker dog overvejende sandsynligt, at det var Backe og landbrugsminister Walter Darré, der trak ham ind i organisationen. Da Walter samtidig blev pålagt at aflevere indberetninger til SS, når han havde besøgt forskellige europæiske lande, virker det sandsynligt, at han fungerede som informant for SS. Samtidig må han have haft et vist kendskab til, hvilke forbrydelser SS og andre tyske myndigheder foretog rundt om i Europa, selv om han benægtede det efter krigen. Man må dog tage i betragtning, at han tilsyneladende ikke var engageret i østområderne i den periode, hvor de var besat af Tyskland, og hvor hovedparten af krigsforbrydelserne fandt sted.¹⁴

Walters SS-grad fik stor betydning efter krigen. Han var i Danmark den 5. maj 1945, og fik lov til at forblive i frihed frem til den 28. juni 1945.¹⁵ Herefter blev han meget pludseligt afhentet og overført til SHAEF's (Supreme Headquarters of the Allied Expeditionary Forces) hovedkvarter i Frankfurt. Da han blev overført var det på grund af den civile titel som ministerialdirektør, og det skyldtes ikke, hvad han havde gjort eller ikke gjort i Danmark. Men da det viste sig, at Walter også var *SS-Sturmbannführer*, var det alene rigelig grund til, at han skulle forblive interneret. I et 13 sider langt forsvarsskrift – formentlig fra juni 1948 – forklarede Walter om baggrunden for sit medlemskab af nazistpartiet og for sin SS-

¹² BAArch R16I/1374: Personalakte für Dr. Alex Walter, Berlin-Zehlendorf og The U.S. National Archives and Records Administration (NA): SSO file for Dr. Alex Walter.

¹³ Isabel Heinemann: *"Rasse, Siedlung, deutsches Blut."* *Das Rasse- und Siedlungshauptamt der SS und die rassenpolitische Neuordnung Europas*, Göttingen, 2003.

¹⁴ Netherlands Institute for War Documentation (NIOD): N66/2, IS, 417, 448.

¹⁵ Dette afsnit: RA: UM 1945-1972, Gruppeordnede sager, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Notits dateret 28.6.1945 fra Udenrigsministeriet skrevet af E. Bartels.

titel.¹⁶ Han forklarede partimedlemsskabet som en nødvendighed efter at han var blevet udnævnt til *Ministerialdirektor*, og det forekommer som nævnt sandsynligt. Omkring sin SS-tilknytning forklarede han det med, at ernærings- og landbrugsminister, Walter Darré, uden hans vidende, havde anmodet om, at Walter og andre topembedsmænd i ministeriet fik tildelt en “ærestitel” hos SS. Han forklarede, at han havde svaret, at “... han ikke ville eller kunne tjene SS ...,” hvilket både Darré og Himmler var indforstået med. Walter forklarede videre, at han havde drøftet sagen med sin kollega, ministerialdirektør dr. Alfons Moritz, og at de var enige om, at Walter ikke havde mulighed for at afslå SS-titlen, hvis han ønskede at beholde sit job. Han fortsatte med at forklare: “Jeg har aldrig gjort tjeneste i SS; har aldrig båret uniform; har aldrig på anden måde været forpligtet; har aldrig haft magtbeføjelser eller givet ordrer; har aldrig betalt bidrag; har aldrig gennemført nogen SS-undervisning; har aldrig haft kendskab til SS’ virksomhed, heller ikke den forbryderiske del.”¹⁷

I vurderingen af, om Walter var nazist eller ikke må man også inddrage tre artikler, som han skrev i årene 1941-1943. I disse artikler argumenterede han for et udvidet landbrugssamarbejde inden for et Europa under tysk ledelse. Et kerneargument i artiklerne – og i nazistisk økonomisk politik – var sikringen af et autarki i Tyskland og Europa, forstået på den måde, at man skulle gennemføre en produktionsomlægning med fokus på selvforsyning. På den måde ville man slippe for at importere råstoffer og andre varer ude fra, hvilket igen ville sikre handelfriheden i det tyskkontrollerede Europa.¹⁸

Walter kan på den baggrund virke som en overbevist nazist, hvilket ikke er nogen rimelig konklusion. Det er vigtigt at slå fast, at han ikke af sine danske forhandlingspartnere blev opfattet som nazist, men som en fremkommelig og pragmatisk tysk embedsmand. Generalsekretæren i Landbrugsraadet, Arne Høgsbro Holm, udtalte således efter krigen, at “... Walter var medlem af nazistpartiet af karrieremæssige grunde, men

¹⁶ RA: UM 1945-1972, Gruppeordnede sager, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Udateret forsvarsskrift med overskriften “Schutzschrift des Ministerialdirektors Dr. Alex Walter.”

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Alex Walter: Die Wirtschaft der nordischen Länder, *Nauticus. Jahrbuch für Deutschlands Seeinteressen*, 1941, s. 356-375; Alex Walter: Zwischenstaatliche Landwirtschafts-Zusammenarbeit, *Odal: Monatsschrift für Blut und Boden*, 10, 1941, s. 97-101 og Alex Walter: Landwirtschaftliche Zusammenarbeit im Europa, *Berichte über Landwirtschaft. Zeitschrift für Agrarpolitik und Landwirtschaft*, 1942/43, s. 351-359.

absolut ikke fanatiker.”¹⁹ Landbrugsraadets præsident, Henrik Hauch, beskrev i sine erindringer fra 1955-56 Walter, generalkonsul Ernst Krüger og Herbert Backe som “... vore gamle venner fra før besættelsen.”²⁰ Et par sider forinden noterede Hauch, at Landbrugsrådet skyldte Walter en meget stor tak, fordi han forhindrede at ledende medlemmer i Landbrugernes Sammenslutning (LS) og det danske nazistparti overtog landbrugsorganisationerne og forhandlingsmyndigheden med besættelsesmagten, som det var sket i andre lande som Holland, Belgien og Frankrig. Samtidig gav han udtryk for, at han var helt klar over, at det var Backe, der bagved havde trukket i trådene, ligesom Hauch oplyste, at han havde fået en hilsen fra Backe, der var skrevet i fængslet under Nürnbergprocessen, hvor han “... takkede for det samarbejde, vi havde haft.”²¹ Hauch skrev ikke noget direkte om sin opfattelse af Walters nazistiske observans, men opfattede ham helt tydeligt som en meget pragmatisk mand. Omvendt fortalte han på et møde i Landbrugsrådet den 20. juli 1941 meget præcist, hvilken position Backe havde i det nazistiske hierarki, og i erindringerne beskrev han Backe som en glødende nazist.²² Hos landbrugsledelsen var der en opfattelse af, at man i Danmark skyldte Walter en stor tak for hans indsats under besættelsen, og at han var blevet støttet af en meget magtfuld mand, der samtidig var tæt på toppen i det tredje rige.

Som det vil fremgå i slutningen af artiklen, var Walters forhandlingspartnere i det danske udenrigsministerium – Nils Svenningsen, O.C. Mohr og Mathias Wassard – af den meget klare overbevisning, at Walter ikke var nazist, og at han under besættelsen mange gange havde været på kollisionskurs med Gestapo og SS, fordi han angiveligt var for danskvenlig. Formanden for det danske handelsaftaleudvalg, Mathias Wassard, der gennem alle fem besættelsesår forhandlede handelsaftaler med Walter og det tyske udvalg, mente efter krigen, at Walter havde været en “ræsonnabel mand,” der var indstillet på at føre saglige forhandlinger.²³ Han forklarede også, at der i det danske regeringsudvalg var opbygget et godt forhold til Walter i årene inden besættelsen, og at

¹⁹ RA: Håndskriftsamlingen: Sigurd Jensen IV.T.42. Interview af Høgsbro Holm den 21.4.1966.

²⁰ Tage Kaarsted, red.: *Landbrugsminister Henrik Hauchs erindringer*, 1978, s. 92.

²¹ Kaarsted, 1978, s. 86-87.

²² Landbrugsraadets Arkiv (LR), referat fra et rådsmøde den 20.6.1941 samt Kaarsted, 1978, s. 86-87.

²³ RA: Håndskriftsamlingen: Henrik S. Nissen IV.T.47: Interview af Mathias Wassard den 14.9.1965.

det var fortsat under besættelsen. Og at man under besættelsen havde lagt sig i selen for at holde mest muligt inden for de to udvalgs forhandlinger, fordi “... det havde for begge parter været magtpåliggende at undgå disse fantasier, der stadig opstod i forskellige tyske instanser.” I et brev til Sigurd Jensen et par år senere forklarede Wassard om Walters forhandlingsposition, at “... der var uden tvivl tilfælde, hvor dr. Walter var udsat for pres fra andet hold til Berlin [...] Dr. Walter støttede mig som fmd. i det danske reg. udv., når der fra tyske kredse fremsattes planer, der kunne forstyrre det fortsatte saglige arbejde i regeringsudvalgene.”²⁴ Wassard forholdt sig ikke direkte til spørgsmålet, om Walter havde været nazist eller ej, fordi spørgsmålet var irrelevant eller i hvert fald af underordnet interesse i forhold til den praktiske betydning han havde haft for Danmark. I den sammenhæng fik Walter et meget positivt skudsmål af den danske embedsmand, som han under besættelsen havde haft meget tæt kontakt med.

Samtidig var både Wassard og Landbrugsraadets præsident og generalsekretær meget klare i vurderingen af den betydning det under besættelsen havde haft, at man i årene forinden havde haft et godt og fortroligt samarbejde med Walter. Betydningen af denne kontinuitet kan vanskeligt overvurderes, selv om det naturligvis ikke er muligt at opgøre præcist, hvor meget det betød.

Alex Walters forbindelse til Danmark inden besættelsen

Første gang Alex Walter med sikkerhed deltog i dansk-tyske handelsforhandlinger var i maj 1932. På et møde i Berlin den 12. maj var han med som repræsentant fra Ernærings- og Landbrugsministeriet, og i det referat, som er skrevet af repræsentanter fra Landbrugsrådet, virker det som om han havde optrådt noget belærende. Det er blandt andet noteret, at “... Walter fortsatte sit foredrag ...,” hvilket antyder nogen irritation over hans væremåde hos den danske modpart.²⁵ Irritationen hang dog også sammen med karakteren af forhandlingerne, som var meget vanskelige. Tyskland havde gennem flere år indført forskellige former for importbeskyttelse, og i løbet af 1932 fik beskyttelsespolitikken en tand mere.²⁶

²⁴ RA: Håndskriftsamlingen: Sigurd Jensen IV.T.42. Skriftligt svar dateret 12.8.1968 fra Mathias Wassard.

²⁵ LR: Landbrugsraadets Præsidiemeddelelser 1932.

²⁶ Angående landbrugets krise i begyndelsen af 1930'erne; Mogens R. Nissen: Det nationale kompromis – Kanslergadeforliget i 1933, *Landbohøistidsskrift*, 2010;1, s. 50-77.

I løbet af sommer og efterår 1932 deltog Walter i flere forhandlinger med danskerne. Han havde da gennem flere år for *Deutscher Landwirtschaftsrat* – det tyske landbrugsråd – udgivet publikationen “Die wichtigsten landwirtschaftlichen Zölle des Auslandes” om toldsatserne på landbrugsvarer i Europa. Frem til Hitlers magtovertagelse i januar 1933 var Walter tæt involveret i Weimar-republikkens protektionistiske handelspolitik. Det er en væsentlig pointe, at de danske forhandlere kendte Walter fra tiden inden Hitler kom til, og det har utvivlsomt været med til at bekræfte synet i Danmark på Walter som ikke-nazist.

Omvendt fik den nazistiske udenrigshandelspolitik efterhånden betydning. Fra 1934 begyndte de dansk-tyske regeringsudvalg at forhandle handelsaftaler, og i de følgende år udviklede denne forhandlingsinstitution sig løbende, og Walter blev som tidligere nævnt formand for det tyske udvalg i 1936. På dansk side var det ledende embedsmænd i Udenrigsministeriet, der varetog forhandlingerne, og fra 1939 var det afdelingschef Mathias Wassard der overtog posten efter Nils Svenningsen. Den britiske historiker, Patrick Salmon, har konkluderet, at både Storbritannien og Tyskland i sidste halvdel af 1930erne aktivt benyttede udenrigshandelspolitikken i et forsøg på at skaffe politisk goodwill blandt de skandinaviske lande.²⁷ Selv om emnet ikke er blevet grundigt undersøgt, så tyder meget på, at han har ret, idet den danske eksport til Tyskland i sidste halvdel af årtiet var markant stigende – særligt med hensyn til antallet af levende kreaturer. Denne mere positive handelspolitik har alt andet lige gjort Walters arbejde lettere, og det har uden tvivl været en væsentlig del af forklaringen på, at de danske forhandlere opfattede ham som en “ræsonnabel mand,” der var “en ven af det danske landbrug.”

De første uger efter krigens udbrud i september 1939 illustrer tydeligt de modstridende interesser, der var internt mellem forskellige tyske myndigheder. De militære myndigheder – og i denne sammenhæng marineledelsen – havde til opgave at blokere Storbritannien, så ingen varer kom igennem. De civile myndigheder havde derimod andre interesser at varetage. I disse uger gjorde en alliance mellem den tyske gesandt i Danmark, Cécil von Renthe-Fink og det tyske udenrigsministerium samt Walter og Ernærings- og Landbrugsministeriet – støttet af især Økonomiministeriet – stærke indsigelser mod marinens angreb på de danske skibe. På et møde i *Handelspolitischer Ausschuss* den 28. september 1939 deltog Renthe-Fink helt ekstraordinært, og efter at Walter havde

²⁷ Patrick Salmon: *Scandinavia and the great powers 1890-1940*, Cambridge, 1997.

forklaret, hvorfor situationen var aldeles uholdbar for især Danmark, men også for de øvrige skandinaviske lande og Holland, fulgte Renthe-Fink op med sin uforbeholdne støtte til Walters udtalelser.²⁸ Kerneargumentet hos dem begge var, at når den tyske marine blokerede for den dansk-britiske samhandel, så forhindrede man at Danmark fik leveret foder- og gødningsstoffer den modsatte vej. Derved ville landbrugsproduktionen falde, og leverancerne af smør og kreaturer til Tyskland ville standse. Det var et problem, idet importen fra Danmark ifølge Walter dækkede omkring 10 % af det tyske smørforbrug. Samtidig udvidede Renthe-Fink argumentationen på mødet og i forskellige indberetninger i disse dage med, at angrebene på de danske skibe var fuldstændig ødelæggende for den tyske udenrigspolitik i Danmark og det øvrige Skandinavien, hvor den opbyggede tyske goodwill forsvandt som dug for solen.

I dagene omkring den 1. oktober 1939 blev der ydet en stor fællesindsats af Walter og Renthe-Fink for at finde en løsning, så den tyske marine lod de danske fødevareskibe til Storbritannien slippe igennem. I et udkast til sine erindringer har Renthe-Fink givet stor kredit til Walter for, at marineledelsen omkring Storadmiral Erich Raeder og Admiral Otto Schniewind til slut accepterede den såkaldte Malteserkors-aftale. Aftalen, der trådte i kraft den 9. oktober 1939, var helt unik blandt alle neutrale lande, fordi den sikrede de danske fødevareskibe mod angreb fra den tyske marine. Det var da også Renthe-Fink og Walter i fællesskab, der 4. oktober oplyste den danske udenrigsminister om de tyske betingelser for at indgå aftalen.²⁹

I det følgende halvår frem til den tyske besættelse af Danmark fik Walter på mange måder rollen som det danske landbrugs gode ven. Selv om der var opnået accept af, at landbrugseksporten til Storbritannien kunne fortsætte, så udviklede de dansk-britiske handelsforhandlinger sig meget problematisk for det danske landbrug og for Danmark generelt. De britiske myndigheder krævede, at eksportpriserne på smør og bacon blev sænket med næsten 20 %, ligesom der i foråret 1940 var udsigt til et fald i eksportmængderne på omkring 40 %. Walter forstod

²⁸ BArch: R901, 68939: Referat fra møde i Handelspolitischer Ausschuss den 28.9.1939.

²⁹ Angående Malteserkors-aftalen; Viggo Sjøqvist: *Danmarks Udenrigspolitik 1933-1940*, 1971; Philip Giltner: Trade in 'Phoney' Wartime: The Danish-German Maltese Trade Agreement of 9 October 1939, *International History Review*, xia 2.5.1997, s. 333-346 og Mogens R. Nissen: Landbruget og den danske neutralitet efter udbruddet af Anden Verdenskrig, *Historie*, 1, 2003, s. 124-157.

i disse måneder at pirke til disse vanskelige forhandlinger ved løbende at fortælle, at man fra tysk side var interesseret i at aftage flere fødevarer fra Danmark til højere priser, men at dette ikke kunne lade sig gøre så længe Storbritannien var hovedmarkedet for den danske landbrugs-eksport. På den måde pustede han til de danske bønders utilfredshed med Storbritannien og øgede deres interesse i at levere til Tyskland i stedet. Det var i november-december 1939 ved at føre til en splittelse mellem Landbrugsraadet og den danske regering – især repræsenteret ved udenrigsminister Peter Munch – fordi landbrugsorganisationerne lagde op til et eksportstop i forhold til Storbritannien og en øget eksport til Tyskland i stedet, hvilket ville have været i strid med den danske neutralitet.³⁰

Det var dog ikke udelukkende et strategisk spil, når Walter tilkendegav at priserne på de danske landbrugsvarer var for lave. Han var samtidig oprigtig bekymret for, at de faldende priser kunne medføre økonomisk ruin for det danske landbrug, og dermed for dansk økonomi generelt. Det ville ikke blot være et problem for Danmark, men også for Tyskland. Hvis ikke priserne blev bedre risikerede man, at landbrugsproduktionen i Danmark faldt så meget, at smør- og kreatureksporten til Tyskland forsvandt, hvilket ville være en alvorlig bet. Derfor fik han på et møde i *Handelspolitischer Ausschuss* den 29. marts 1940 opbakning til at tilbyde danskerne højere smørpriser.³¹ I de følgende dage blev der forhandlet om smørpriserne, og den 3. april 1940 blev det oplyst på et møde i Landbrugsraadets præsidium, at man fra tysk side havde tilbudt at betale omkring 18 % mere for dansk smør end hvad briterne ville betale. Det blev præsenteret som “dr. Walters tilbud,” og det var betinget af, at de højere priser blev givet til de eksportmejerier, der leverede til Tyskland.³² Dermed var det et noget risikofrit tilbud, fordi Walter udmærket var klar over, at det var politisk uacceptabelt i Danmark med forskellige smørpriser afhængigt af, om der blev solgt på hjemmemarkedet eller til eksport. Fra politisk hold ville man ikke acceptere, at de bønder, der leverede varer til Tyskland fik højere betaling end dem, der leverede fødevarer til den danske befolkning. Men det var alligevel et meget

³⁰ Dette afsnit: Nissen, 2003.

³¹ BArch: R901, 68939: Referat fra et møde i Handelspolitischer Ausschuss den 29.3. 1939 og Nissen, 2005, s. 122-124.

³² LR: Referat fra et møde i Landbrugsraadets Præsidium den 3.4.1940 og Nissen, 2005, s. 123.

vigtigt signal om den tyske interesse i de danske landbrugsvarer, som havde stor betydning i de første uger efter besættelsen af Danmark.

De første besættelses måneder

Da Danmark blev besat den 9. april 1940 var der ingen tysk masterplan for, hvordan Danmark skulle styres. Det gjaldt både på det politiske, det økonomiske og det forvaltningsmæssige område. Walter forklarede under et forhør i oktober 1946, at det tyske regeringsudvalg i dagene umiddelbart efter besættelsen var sat ud af kraft, men at han hurtigt fik det reetableret. I hvert fald fortalte han allerede den 15. april på et møde i *Handelspolitischer Ausschuss*, at han og regeringsudvalget de følgende dage ville deltage i forhandlinger i København. Samme dag korresponderede han med formanden for det danske regeringsudvalg, Mathias Wassard, og i dagene 18.-20. april fandt de første handelsforhandlinger under besættelsen sted.³³

På dansk side var der i og for sig ingen tvivl om, at besættelsesmagten ønskede at aftage alle de landbrugsvarer, det var muligt at levere. Det var tydeligt på møder i Udenrigsministeriet allerede den 10. april. Men i løbet af de første besættelsesdage var der stor usikkerhed med hensyn til, hvilke tyske myndigheder, der ville komme til at stå i spidsen for besættelsen af Danmark, og hvilke politikker der ville blive anvendt. Derfor kan man nærmest fornemme lettelsen hos Wassard og landbrugets forhandlere, da man den 15. april kom i kontakt med Walter, fordi man derved fik forbindelse til en velkendt mand, som man havde tillid til. Walter kunne i første omgang blot bekræfte, at man fra tysk side var interesseret i at aftage alle de fødevarer, der var strandet i de danske havne, fordi de ikke kunne sendes til Storbritannien.

I løbet af de første besættelsesuger blev grundstenen til den økonomiske besættelsespolitik i Danmark lagt. Politikken blev i vid udstrækning gennemført i samråd med de danske myndigheder og erhvervsorganisationer, især Landbrugsraadet. På et møde i Ernærings- og Landbrugsministeriet den 15. maj 1940, der kort og godt handlede om Danmark, var det Herbert Backe, der sad for bordenden. Selv om det i mødereferatet fremgår, at det var “Backes Besprechung” var det reelt Walter, der støttet af Backe forklarede hovedindholdet af den politik, der skulle gennemføres for at omlægge den danske produktion. Til stede på mødet var

³³ Dette afsnit: NIOD: N66/2, IS no. 417; BArch R901, 68939; RA:UM 1909-45, H64-190 og 191 samt Nissen, 2005, s. 30-31.

blandt andre Ebner og forskellige tyske landbrugseksperter med relation til Danmark.³⁴ På mødet var det især den danske landbrugsproduktion, der blev drøftet, og der blev opstillet mål for besætningsstørrelserne for henholdsvis fjerkræ, svin og malkekvæg. Hovedproblemet var, at Danmark ikke længere kunne importere foderstoffer, og derfor måtte antallet af produktionsdyr beskæres i løbet af sommeren 1940. Walter gjorde klart, at man fra tysk side ønskede at bevare antallet af malkekøer nogenlunde intakt, mens svinebestanden skulle begrænses med omkring en tredjedel og bestanden af fjerkræ skulle skæres ned til en tredjedel af den normale bestand.

Det er interessant at konstatere, at de opstillede mål for besætningsstørrelserne nøjagtigt svarede til, hvad danske landbrugseksperter tilknyttet Landbrugsraadet havde regnet sig frem til. Allerede den 17. april besluttede Landbrugsraadets præsidium at nedsætte et ekspertudvalg, der skulle komme med forslag til de fremtidige besætningsstørrelser, og den 4. maj blev udvalgets konklusioner afleveret til præsidiets, uden at der var indsigelser.³⁵ Allerede på møder i dagene 1.-4. maj havde medlemmerne af produktionsudvalget sammen med Høgsbro Holm og Wassard fremlagt hovedkonklusionerne for en tysk trio bestående af Ebner, Hasselbach og Hemmersam fra det tyske gesandtskab. Der var på den baggrund store fælles interesser mellem besættelsesmagten repræsenteret ved Walter og Backe, og de danske landbrugsorganisationer i forhold til målet for besætningsstørrelserne og landbrugsproduktionen. Men der var stor forskel på baggrunden for de fælles interesser. Landbrugets ledelse ønskede at bevare kvægbesætningerne længst muligt, fordi det tager flere år at fremavle godt malkekvæg, mens besætninger af svin og høns hurtigt kan reetableres. Walter og det tyske ernærings- og landbrugsministerium ønskede at opretholde den størst mulige mælkeproduktion, fordi tyske ernæringseksperter havde beregnet, at foderet blev bedst udnyttet på den måde. Ifølge disse beregninger gik for meget af foderværdien tabt ved svine- og ægproduktionen, som derfor skulle begrænses.

Disse fælles interesser var grundlæggende uforandrede gennem hele besættelsen, men fra tysk side blev der aldrig gennemført egentlige

³⁴ BArch: R16/1306. Mødereferat fra Reichsnährstand med overskriften: "Vermerk über die Besprechung bei Herrn Staatssekretär Backe am 15. Mai 1940." Referatet er skrevet af von Hasselbach, der var tilknyttet gesandtskabet i København som landbrugsekspert. Nissen, 2005, s. 119-121.

³⁵ LR: Referater fra præsidiets møder nr. PR 14/1940; PR 16/1940 og PR 17/1940 samt Nissen, 2005, s. 102-104.

pålæg om, hvordan den danske landbrugsproduktion skulle tilrettelægges. I stedet valgte man at gennemføre produktionsomlægningen ved hjælp af priserne på landbrugsvarer. Allerede på mødet den 15. maj blev det slået fast, at de danske smørpriser skulle stige hurtigt og markant, mens prisen på svinekød skulle holdes konstant og først stige på lidt længere sigt. Priserne på æg ville man forsøge at sætte ned, mens prisen på hønsekød skulle sættes op. På dette møde var det endnu uklart, hvordan priserne på fødevarer præcist skulle være, men det kom der styr på i løbet af de kommende måneder, hvor den tyske prispolitik blev gennemført i praksis. Uden at gå dybt ind på dette skal det blot noteres, at der blev ført prisforhandlinger mellem nogle tyske *Reichsstellen*, der var tilknyttet Ernærings- og Landbrugsministeriet og helt kontrolleret af Walter og Backe, og forskellige danske eksportudvalg, der formelt var tilknyttet Landbrugsministeriet, men reelt kontrolleret af de danske landbrugsorganisationer tilknyttet Landbrugsraadet.³⁶ Regeringen havde i det første besættelsesår bemyndiget eksportudvalgene til at føre direkte prisforhandlinger med deres tyske modpart, og det var en væsentlig grund til de markant stigende eksportpriser på landbrugsvarer. Frem til januar 1941 steg eksportprisen på smør til det dobbelte i forhold til ugerne inden besættelsen, mens prisen på svinekød steg relativt mindre og ægprisen blev holdt i ro. Disse differentierede priser på landbrugsvarer var et meget effektivt middel til både at sikre den ønskede produktionsomlægning og til at sikre de danske bønders produktions- og leveringsvillighed – den såkaldte “Produktions- und Lieferfreudigkeit.”³⁷

De tyske myndigheder i Ernærings- og Landbrugsministeriet var således meget hurtige til at gennemføre en effektiv økonomisk politik i Danmark. Inden for det første besættelsesår kom eksportpriserne på danske landbrugsvarer stort set til at svare til de tyske indlandspriser, og prisrelationerne på landbrugsvarer kom derved til at svare til de tyske. Det skete vel at mærke i tæt samarbejde med de danske myndigheder og de danske landbrugsorganisationer, fordi midlerne til at sikre en høj produktion og en nødvendig produktionsomlægning var til meget direkte fordel for de danske landmænd. Efter det første besættelsesår lå priserne på landbrugsvarer til eksport næsten fast, mens der fortsat

³⁶ Angående prisforhandlinger mellem Reichsstellen og eksportudvalgene; Mogens R. Nissen: Prices on Food 1940-1945. Nazi price policy in occupied Denmark, *NORD-EUROPAforum. Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur*, 14:1, 2004, s. 25-44 og Nissen, 2005, s. 42-48.

³⁷ Angående tysk prispolitik i Danmark; Nissen, 2004 og Nissen, 2005, s. 117-156.

var prisstigninger på okse- og svinekød på det danske marked frem til 1942-43.

Den gennemførte prispolitik skal ikke blot ses i sammenhæng med ønsket om at sikre en høj landbrugsproduktion. Den skal også ses i relation til det danske fødevarerforbrug. Allerede på mødet den 15. maj 1940 konstaterede Walter, at det ikke var muligt at gennemføre kraftige fødevarerationer i Danmark, fordi det i et land med ca. 200.000 landmænd blot ville føre til et ukontrollabelt sort marked. Hvis der skulle gennemføres rationeringer i Danmark, måtte det ikke ramme for hårdt. Det skulle også være de danske myndigheder, der gennemførte rationeringerne til fordel for den danske befolkning, fordi det ellers ikke ville kunne gennemføres i praksis.³⁸ Det var mildt sagt en nøgtern analyse. Omvendt er det indiskutabelt, at de højere priser i Danmark på mad meget effektivt var med til at begrænse forbruget af relativt dyre fødevarerarter som smør og svine- og oksekød. Og det havde man naturligvis allerede indset det på mødet i midten af maj 1940. Det kan da også konstateres, at Walter ikke på noget tidspunkt under krigen stillede krav om skrappe fødevarerationer i Danmark, og han gav flere gange udtryk for, at meget lave rationer på fødevarer ikke var en farbar vej.

Som påpeget ovenfor henvendte Walter og Ernærings- og Landbrugsministeriet sig fra besættelsens start til de danske myndigheder, de havde haft kontakt med inden besættelsen. Man valgte at forhandle med regeringsudvalget og eksportudvalgene, selv om Landbrugernes Sammenslutning (LS) og de danske nazister udgjorde et muligt alternativ til dette eksisterende system. Hauch og Høgsbro Holm har som nævnt fremhævet, at Walter ikke troede på dette alternativ, og at han – støttet af Backe – foretrak at beholde sine gamle forhandlingspartnere. Det var ellers ikke fordi LS undlod at gøre opmærksom på sig selv, idet en delegation bestående af Axel Hartel, Knud Bach og Jørgen Sehested var i Berlin i begyndelsen af april 1940 for egenhændigt at forhandle om højere priser på danske landbrugsvarer. Det gentog sig i begyndelsen af oktober 1940, hvor de igen – uden om de danske myndigheder – rejste til Berlin, for at opnå højere eksportpriser til de danske bønder.³⁹ I løbet af maj og juni 1940 forsøgte Axel Hartel og Jørgen Sehested sammen med DNSAP meget aktivt at få indsat Bach som ny statsminister i forbindelse

³⁸ BArch: R16/1306. Mødereferat fra Reichsnährstand med overskriften: "Vermerk über die Besprechung bei Herrn Staatssekretär Backe am 15. Mai 1940."

³⁹ Nissen, 2005, s. 353.

med, at Staunings samarbejdsregering skulle væltes. Det lykkedes ikke. Der er ikke noget der tyder på, at Walter og Backe på noget tidspunkt regnede LS og DNSAP som et reelt alternativ til de traditionelle landbrugsorganisationer og det danske forvaltningsapparat i det hele taget, fordi de havde en så beskeden opbakning hos den danske befolkning.

Handelsforhandlingerne under besættelsen

De dansk-tyske handelsforhandlinger fortsatte som nævnt under besættelsen, som de havde fundet sted lige siden 1934.⁴⁰ Indledningsvis er det vigtigt at notere det besynderlige i, at der overhovedet blev ført handelsforhandlinger mellem det besatte Danmark og den tyske besættelsesmagt. Det er nærmest absurd at følge referaterne fra de forskellige handelsforhandlinger, fordi der netop var tale om forhandlinger. Der var en fælles interesse i, at de indgåede handelsaftaler blev overholdt. Der er ingen eksempler på, at Walter og det tyske regeringsudvalg kom med egentlige diktater, selv om der flere gange blev lagt et massivt tryk. Wasards opfattelse af, at man ofte under forhandlingerne kunne fornemme, at Walter var under kraftigt tysk pres, skal dog tages i betragtning. Man må hele tiden forholde sig til, at Walter kunne have en interesse i at spille på dette pres ud fra en logik om, at hvis han ikke kunne opnå acceptable resultater, så var der en risiko for, at han blev fjernet. Dette forhold kan meget vel have været med til, at de danske forhandlere i regeringsudvalget har strakt sig længere, end de ellers ville have gjort.

Regeringsudvalgene mødtes normalt hvert kvartal skiftevis i København og Berlin, men formændene mødtes oftere og var regelmæssigt i telefonkontakt. Således er der flere eksempler på, at Walter mellemlandede i København i forbindelse med forhandlinger i Stockholm. På den tyske side havde Walter især ansvaret for den danske landbrugseksport, mens næstformanden, Waldemar Ludwig fra Økonomiministeriet, havde den tyske eksport til Danmark som sit ansvarsområde. Andre medlemmer af det tyske regeringsudvalg kom fra Finansministeriet, Udenrigsministeriet og andre ministerier, ligesom Franz Walther Ebner og Ernst Krüger deltog i en del af møderne, men det var Walter og til dels Ludwig, der var de toneangivende.

Allerede inden regeringsudvalgene for alvor var kommet i gang med sit arbejde under besættelsen, var deres forhandlingskompetence ved at blive torpederet. I forbindelse med regeringsomdannelsen udsendte

⁴⁰ Dette afsnit er primært baseret på Nissen, 2005, s. 194-236.

den nye udenrigsminister, Erik Scavenius, den 8. juli 1940 en meget omdiskuteret regeringserklæring, og i forlængelse heraf blev der de følgende uger foretaget drøftelser om en dansk-tysk mønt- og toldunion.⁴¹ Det var en ledende embedsmand i det tyske udenrigsministerium, Karl Ritter, der på et møde den 18. juli 1940 med direktør i Udenrigsministeriet, O.C. Mohr, kom med nogle temmelig luftige ideer om en mulig økonomisk union mellem landene. Det skete på et tidspunkt, hvor Walter var på orlov, og først den 29. juli sendte Ritter besked til Walter om forhandlingerne. Det blev Walter mildt sagt oprørt over, idet Ritter bag hans ryg havde bevæget sig ind på hans ressortområde. Da forhandlingerne om unionen var faldet til jorden, havde Walter og Mathias Wassard et møde den 26. august om sagen, og fra begge sider blev der udtrykt beklagelse over forløbet.⁴² Wassard forklarede, at man fra dansk side havde ønsket at kontakte Walter tidligt i forløbet, fordi man derved kunne have forhindret en række misforståelser, men at denne havde været på orlov. Walter gav tydeligt udtryk for, at han selv var blevet "skrækslagen" over den "rigoristiske form" det tyske udspil havde haft. Han konstaterede også, at en formel unionsaftale var af ringe betydning, fordi de stærke økonomiske bindinger mellem Danmark og Tyskland allerede de facto bandt landene sammen. Walter sluttede med at notere, at han fremover ville foretrække jævnlige kontakter med Wassard fordi der ved "... en for langvarig kontaktløs tilstand kunne opstå 'gefährliche Fühlungen' i Berlin." I et brev dateret den 7. oktober 1940 fra Walter til det tyske udenrigsministerium – med kopier til Økonomiministeriet, Finansministeriet og direktionen for Reichsbank – blev det gjort helt klart, at Walter og regeringsudvalget efter Ritters strandede planer ville føre en traditionel handelspolitisk linje i forhold til Danmark. Brevet var et klart opgør med Ritters og Udenrigsministeriets økonomiske planer i forhold til Danmark og en understregning af, hvem der havde ansvaret for den økonomiske besættelsespolitik i Danmark.⁴³

De første meget afgørende handelsforhandlinger under besættelsen fandt sted i begyndelsen af november 1940. Franz Walther Ebner havde forud for møderne udarbejdet et oplæg til den tyske forhandlingsstrategi. Oplægget er utvivlsomt skrevet i samråd med Walter, fordi det

⁴¹ Angående "Mønt- og Toldunionen"; Henrik S. Nissen: *1940. Studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken*, 1973, s. 262-402.

⁴² Den Parlamentariske Kommissions Beretninger (PKB), bind 13, s. 302: Referat af møde den 26.8.1940 skrevet af Mathias Wassard og Nissen, 2005, s. 34-35.

⁴³ BArch: R901, 67741. Brev dateret 7.10.1940 med overskriften "Preiserhöhung für die deutsche Ausfuhr nach Dänemark."

i virkeligheden var hans kompetenceområde. Walter var formentlig også stærkt involveret i at få Backes godkendelse af planen, ligesom det var ham, der i praksis fulgte strategien under regeringsudvalgsforhandlingerne. Det tyske hovedsigte var at opnå en handelsaftale, hvor den danske regering garanterede, at Danmark i løbet af det følgende høstår leverede bestemte mængder fødevarer til Tyskland. Det var et tysk kardinalpunkt. På den måde var Danmark forpligtet til at levere det aftalte, og besættelsesmagten undgik at skulle styre og kontrollere produktionen og forbruget i Danmark.⁴⁴

På dansk side havde Udenrigsministeriet inden regeringsudvalgsforhandlingerne bedt Landbrugsraadet og eksportudvalgene om at lave beregninger over det kommende års produktion af landbrugsvarer, samt beregninger over den danske befolknings forbrug af fødevarer og dermed de mængder, man forventede at kunne eksportere. Det gav mildt sagt spektakel, fordi formændene for Smørekseksportudvalget, Baconudvalget og Kvægekseksportudvalget – henholdsvis Søren Overgaard, Marius Byriel og Jacob Tvedegaard – pure nægtede at lave så langfristede beregninger. De ville højst foretage beregninger gældende for det følgende kvartal. Ud over nogle strategiske overvejelser var der tale om en reel bekymring hos landbrugets ledere, fordi det vitterlig var vanskeligt at forudsige, hvor stor produktionen ville blive i løbet af de næste 12 måneder. De var bekymrede ved udsigten til, at det danske forbrug ville blive beskåret, hvis produktionen viste sig at blive mindre end forventet. Desuden valgte man fra landbrugets side at foretage nogle forsigtige skøn over den fremtidige produktion i et forsøg på at undgå, at man senere kunne blive ramt af sine egne optimistiske forventninger.⁴⁵

Uanset at der blev lagt et tungt pres på landbrugets ledelse om at opstille årlige, mere optimistiske beregninger, så gav de sig ikke. Franz Walther Ebner havde på tysk side beregnet det følgende års produktion, det indenlandske forbrug og eksporten, og hans estimater over produktionen og eksporten var en del højere end landbrugets. Derfor blev de dansk-tyske handelsforhandlinger vanskelige. Interesseforskellen bestod i, at man fra dansk side ønskede de aftalte eksportmængder på landbrugsvarer sat forholdsvis lavt, mens man fra tysk side ønskede dem sat relativt højt. Dermed illustrerer forhandlingerne i november 1940 tydeligt den pragmatisme Walter og det tyske regeringsudvalg lagde for dagen for at opnå brugbare forhandlingsresultater. Resultatet

⁴⁴ BArch: R901/67736 og Nissen, 2005, s. 194-195.

⁴⁵ Angående de dansk-tyske handelsforhandlinger; Nissen, 2005, s. 194-236.

af denne første handelsaftale under besættelsen blev, at man aftalte hvor meget svinekød og smør, der skulle sendes til Tyskland frem til 31. marts 1941, hvorefter man måtte træffe aftaler gældende for det sidste halvår af høståret 1940/41. Det blev dog aftalt, at der ugentligt skulle tilgå det danske hjemmemarked 15.000 svin i andet kvartal 1941, og at Danmark frit skulle kunne eksportere slagtesvin til tredjelande, når Tyskland i dette kvartal havde modtaget 350.000 svin. Tilsvarende blev det besluttet, at Danmark frit kunne eksportere smør til tredjelande, når Tyskland i vinterhalvåret 1940/41 samlet havde modtaget 27.000 tons. Dette var lidt af en tysk genistreg, idet man på den måde var sikret, at de danske myndigheder søgte at begrænse det danske fødevarerforbrug, fordi Danmark derved kunne eksportere landbrugsvarer til Sverige og Schweiz, hvorfra man til gengæld kunne modtage forskellige råstoffer og kemikalier til fordel for den danske industriproduktion. Og det var så igen til tysk fordel.⁴⁶

Resultaterne fra disse første handelsforhandlinger under besættelsen blev afgørende, fordi de kom til at danne baggrund for de følgende års forhandlinger. Den måde aftalerne var skruet sammen på sikrede, at der var en fælles interesse i, at de blev overholdt. Selv om der under besættelsen konstant blev leveret færre varer fra Tyskland til Danmark end aftalt, så er det ikke et udtryk for, at Walter og regeringsudvalget ønskede det. Ebner noterede allerede i en indberetning fra den 9. december 1940 – og flere gange siden – at Tyskland havde en fordel ved at sende flere foder- og råstoffer til Danmark, fordi de her blev udnyttet effektivt. Samtidig var det ifølge Ebner vigtigt at der blev leveret varer til Danmark – især til landbruget – for at bevare landmændenes produktions- og leveringsvillighed.⁴⁷ Walter understregede jævnligt betydningen af, at der blev leveret varer til Danmark, ligesom Backe flere gange udtrykte det samme, inden Hitler selv i et dekret fra den 6. april 1944 fremhævede, at “... der til Danmark skal leveres alle varer, som er nødvendige for at opretholde produktionskraften i den danske økonomi.”⁴⁸

Et meget konkret resultat af handelsaftalen fra november 1940 var, at den danske regering den 7. november 1940 udstedte en bekendtgørelse om, at der blev indført en rationering på smør og margarine på 350

⁴⁶ Nissen, 2005, s. 211-215.

⁴⁷ Der henvises til biografien om Franz Walther Ebner i John T. Lauridsen (red.): *Hitlers mænd* (under udgivelse).

⁴⁸ Nissen, 2005, s. 253-265. Citat fra et mødereferat i Handelspolitischer Ausschuss den 6.4.1944.

gram om ugen pr. dansker. Man forbød også bønderne selv at kerne smør. Med rationeringen forsøgte man at begrænse smørforbruget, så det ville være muligt at eksportere smør til Sverige og Schweiz. Noget tilsvarende gjorde sig gældende, da de danske myndigheder med virkning fra den 1. juli 1942 nedsatte den ugentlige smørration til 300 gram, fordi man derved kunne øge eksporten til tredjelande. Pointen er, at det var de danske myndigheder, der gennemførte rationeringen, fordi det var til dansk fordel. Dels blev det muligt at sikre leverancer af væsentlige råstoffer og kemikalier fra især Sverige og Schweiz, og dels fordi rationeringen var på et meget højere niveau end rationerne i andre tyskbesatte lande og i Tyskland.⁴⁹ Desuden blev rationeringen benyttet til at sikre, at også socialt svage grupper fik mulighed for at købe smør og kød til nogenlunde faste priser.

Den første handelsaftale under besættelsen var som nævnt afgørende for de følgende års aftaler. De egentlige handelsforhandlinger for året 1941/42 startede i slutningen af september 1941, og de var igen vanskelige. Denne gang hang vanskelighederne mest sammen med en meget dårlig høst i 1941.⁵⁰ Derfor kunne man forudse et markant fald i produktionen af smør og svinekød i løbet af det følgende år, mens udbuddet af oksekød ville stige som følge af tvangsslagtninger. Igen foretog eksportudvalgene nogle meget forsigtige skøn over den fremtidige produktion, og alle udvalg tog udgangspunkt i et hjemmemarkedsforbrug på det samme niveau, som i det foregående høstår. Ikke overraskende var de tyske eksperter forventninger til produktionen noget højere end eksportudvalgenes, og Walter skosede danskerne ved at konstatere, at de tyske produktionsberegninger i efteråret 1940 havde vist sig at være mere præcise end de danske. Alligevel konstaterede Walter meget pragmatisk på et møde den 26. september 1941, “... at hvordan man end lavede kalkulationerne, blev den faktiske produktion jo ikke større af den grund; protokollen måtte denne gang formuleres på den måde, at det danske og det tyske skøn stilledes op over for hinanden. De afgangstal skulle ikke på nogen måde være bindende.”⁵¹ Baggrunden for denne holdning var, at der var stor enighed om det danske forbrug, hvor de eneste begrænsninger var smørrationeringen – der på dette tidspunkt var 350 gram pr. uge – og en ugentlig tilførsel på 15.000 svin til det danske marked. Når det lå fast, og når Walter og besættelsesmagten

⁴⁹ Nissen, 2005, s. 200-203.

⁵⁰ Nissen, 2005, s. 208-213.

⁵¹ LR: PR 21/1941.

havde tillid til de danske myndigheders kontrol med det danske fødevarerforbrug, så var det bedste man kunne gøre at afvente den faktiske produktionsudvikling.

I et brevudkast fra det danske udenrigsministerium til de øvrige ministerier dateret 7. juli 1942 blev det noteret, at "... Formanden for det tyske regeringsudvalg under de nyligt afsluttede forhandlinger fremhævede, at man fra tysk side anerkender, at hjemmemarkedets normale forsyning skal gå forud for eksporten." Udtalelsen faldt i forlængelse af, at Walter var stærkt bekymret for, at produktionen af svinekød i sommeren 1942 var for lille til at dække det danske forbrug, fordi – som han udtrykte det – "... en sådan knaphed erfaringsmæssigt vil blive tilskrevet en for stor eksport til Tyskland."⁵² Walters konstatering var i og for sig ingen overraskelse – det vidste de danske myndigheder udmærket i forvejen – men det har utvivlsomt lunet, at det blev udtrykt så klart. Og at det ikke blot var tom tale vidner de statistiske opgørelser fra besættelsestiden om. Samtidige og efterfølgende opgørelser fra Danmarks Statistik viser, at det samlede danske forbrug af smør i perioden 1941-45 var meget konstant på omkring 70.000 tons årligt, mens forbruget af okse- og svinekød hvert år i perioden 1940-45 var på godt 200.000 tons, hvilket var et lille fald på under 10 % i forhold til årene inden besættelsen.⁵³ Det er en klar indikation af, at man fra tysk side også i praksis regnede fødevarerforsyningen i Danmark som det vigtigste, mens eksporten blev prioriteret lavere.

Handelsforhandlingerne i begyndelsen af november 1942 var kendetegnet ved en usædvanlig grad af enighed. Den politiske ustabilitet i efteråret 1942 og udskiftningen af den tyske rigsbefuldmægtigede i Danmark havde ingen afsmittende effekt på handelsforhandlingerne. Høsten havde været god, så begge parter forventede stærkt stigende produktion, ligesom produktionsberegningerne stort var set ens. På dansk side havde man også fået den opfattelse, at skønnene for den fremtidige produktion og eksport ikke var bindende, så længe man havde styr på det danske forbrug. Det kom derfor noget overraskende, da man fra tysk side krævede indført i aftalen, at man forventede at der ville blive leveret 100.000 tons svine- og oksekød i høståret 1942/43.

⁵² RA: UM-1909-45, F.02, H64-194. Brevudkast fra det danske udenrigsministerium til andre ministerier dateret 7.7.1942.

⁵³ Nissen, 2005, s. 177-193. Det danske smørforbrug steg fra omkring 33.000 tons i årene inden besættelsen til ca. 70.000 under besættelsen, fordi margarineproduktionen faldt bort.

Det var markant højere end beregnet af danskerne, der kun forventede at kunne eksportere 75-80.000 tons kød, og den eneste måde den øgede eksport kunne presses igennem på var ved at nedsætte det danske forbrug. Alle alarmer var derfor tændt hos de danske forhandlere, da handelsaftalerne blev underskrevet den 13.-14. november 1942.⁵⁴ Det var der da også god grund til, og historikerne Sigurd Jensen og Mark Mau begge har gjort en del ud af dette “100.000 tons program,” ud fra en opfattelse af, at Walter ikke selv stod bag kravet.⁵⁵ Det passer ikke, idet Walter netop underskrev handelsaftalen, hvori det tyske krav første gang blev stillet, og der er næppe tvivl om, at han var den reelle bagmand.

Fra tysk side kom der i de følgende uger meldinger om, at det danske forbrug nødvendigvis måtte beskæres, hvis det tyske krav skulle gennemføres, men samtidig blev det i handelsaftalen noteret, at “... fra tysk side erklæres, at selv om det i givet fald skulle blive nødvendigt at foretage en nedsættelse af det danske hjemmeforbrug, er en rationering af det danske kødforbrug gennem udlevering af kødkort til forbrugerne ikke nødvendig og ikke formålstjenlig.”⁵⁶ Det forekommer mildt sagt ulogisk, at man på den ene side ønskede øget kødeksport og på den anden side ville forhindre en dansk rationering. Baggrunden er formentlig, at Walter stadig ikke troede på, at der kunne gennemføres effektive fødevarerationer i Danmark. Omvendt var man på begge sider klar over, at der i vinteren 1942-43 var en stigende handel med hjemmeslagt kød fra de danske gårde, og det forsøgte man at få begrænset. I løbet af de følgende måneder blev det tyske krav drøftet gentagne gange, uden at der kom noget ud af det. Først under nogle drøftelser mellem Mathias Wassard og Walter den 16.-18. marts 1943 kom der igen skred i sagen. Ifølge Wassards referat skulle Walter være kommet med et udspil, hvor han først gentog, at “... han ikke kunne billige hverken en egentlig rationering eller en prisrationering.” Han var omvendt meget interesseret i at få kontrol med værnemagtens forbrug af kød, men “... det var imidlertid ikke muligt at få værnemagten til at acceptere at den kun kunne købe mod aflevering af bons, medmindre de danske statsborgere også ved køb i butikkerne skulle fremvise et eller andet

⁵⁴ Nissen, 2005, s. 213-224.

⁵⁵ Jensen, 1971, s. 212-213 og Mark Mau: “*Business as usual.*” *De dansk-tyske handelsrelationer under besættelsen. En analyse af Udenrigsministeriets embedsmænds politik i regeringsudvalget*, 2002. Udtrykket “100.000 tons program” er Jensens.

⁵⁶ RA: UM-1909-45, F.02, H64-195.

papir.”⁵⁷ Walter angav derfor, at de danske forbrugere skulle have et husstandskort, hvor køb af mere end 50 gram kød skulle anføres. De danske myndigheder greb dette udspil med kyshånd, og med virkning fra den 1. maj 1943 blev der gennemført en kødordning i Danmark, der skulle begrænse forbruget af okse- og svinekød til 80 % af normalforbruget. Når de danske myndigheder var begejstrede for denne løsning skyldtes det – som forklaret af generalsekretæren i Landbrugsraadet Høgsbro Holm på et fortroligt pressemøde den 25. maj 1943 – 1) at man derved forhindrede betydeligt skrapper rationeringer svarende til det tyske niveau, der var på kun godt en tredjedel af de danske og 2) man fik på den måde styr på værnemagtens forbrug af fødevarer, der samtidig blev sidestillet med fødevareeksporten.⁵⁸

Handelsforhandlingerne de sidste to besættelsesår er kendetegnet ved at være forholdsvis uproblematisk og ved stor enighed mellem de danske og tyske forhandlere.⁵⁹ Både i 1943 og 1944 var den danske høst forholdsvis stor, hvorfor produktionen og eksporten af smør og svinekød steg betydeligt. At den danske fødevareeksport til Tyskland i den sidste halvdel af besættelsen var markant stigende, var indiskutabelt med til at sikre Walters position som forhandlingsleder i Danmark. Samtidig svandt de tyske ressourcer til selv at overtage kontrollen med og forvaltningen af produktion og forbrug i Danmark efterhånden bort, hvilket også havde betydning for Walters position og for hans politiske linje.

Et eksempel på et af de mindre diskussionspunkter var et krav om øgede sukkerleverancer til Norge, hvis Danmark fortsat skulle gøre sig forhåbninger om at modtage salpetergødning den anden vej. Dette spørgsmål kom op i foråret 1944, men især i efteråret 1944 var der endeløse forhandlinger om dette emne. Spørgsmålet kom tydeligvis på tværs af Walters interesser, og han var helt på det rene med den tomme trussel, idet der var en klar fælles dansk-tysk interesse i, at der blev leveret gødning til det danske landbrug. Sagen er også interessant fordi den illustrerer, at de danske myndigheder på dette sene tidspunkt satte hælene i og fik skudt kravet om større sukkerleverancer til hjørnespark, så det aldrig blev gennemført. Omvendt er det værd at notere, at fødevareeksporten fra Danmark til Tyskland fortsatte uforandret helt frem til de sidste uger af besættelsen desuagtet at leverancerne den modsatte vej efterhånden faldt bort.

⁵⁷ RA: UM-1909-45, F.02, H64-195. Håndskrevet referat skrevet af Wassard med overskriften “Forskellige Drøftelser med Dr. Walter den 16.-18.3.1942.”

⁵⁸ Nissen, 2005, s. 215-224.

⁵⁹ Nissen, 2005, s. 224-234.

Et andet spørgsmål, som i begyndelsen af 1945 landede på regeringsudvalgenes bord, var de tyske flygtninge, der ankom til Danmark.⁶⁰ På et tidspunkt, hvor krigen var tabt og hvor man blot ventede på den tyske kapitulation, må dette problem være kommet meget ubelejligt for Walter. Der er da også flere tilkendegivelser af, at han havde stor forståelse for de danske indsigelser mod at skulle huse tyske flygtninge. På et møde den 20. februar 1945 blev flygtningespørgsmålet drøftet indgående, og hovedproblemet var, hvordan man skulle skaffe mad til dem. På dansk side var man meget opsat på at forhindre tilstrømningen af flygtninge, og Nils Svenningsen og Mathias Wassard overvejede at indsætte grænsekontrol for at standse flygtningestrømmen. I referatet er det noteret, at “... Dr. Walter forstod fuldt ud de danske myndigheders standpunkt og anerkendte den fra dansk side fremsatte betragtning, hvorefter det var lidet forståeligt, at det tyske politi deporterede danske statsborgere herfra landet under henvisning til pladsmanglen samtidig med, at man fra tysk side sendte tyske flygtninge til Danmark.”⁶¹ Fra dansk side var man mildt sagt ikke indstillet på at skulle brødføde flygtningene, som krævet af Walter. Men på mødet anførte Walter, at hvis ikke man fandt en løsning, hvor Danmark frivilligt leverede fødevarer til de tyske flygtninge, risikerede man, at værnemagten konfiskerede fødevarer eller opkøbte dem på det sorte marked. Det kunne ingen af parterne være interesseret i. På et senere regeringsudvalgsmøde den 13. marts 1945 blev flygtningesituationen igen drøftet, og Walter anførte, at det var umuligt at forudsige, hvor mange der ville komme, men at “... tallet formentlig ville komme til at ligge omkring 30-50-80.000, eventuelt noget mere.”⁶² I mellemtiden var der kommet en forståelse af, at der blev leveret danske fødevarer til flygtningene, men at der til gengæld blev eksporteret mindre til Tyskland.

Alex Walters politiske interventioner

Som tysk forhandlingsleder havde Walter således en stærk interesse i at sikre fødevarerleverancer til Tyskland. Den interesse blev forstærket

⁶⁰ Angående tyske flygtninge i Danmark; Henrik Havrehed: *De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949*, 1987; Kirsten Lylloff: Kan lægeløftet gradbøjes? Dødsfald blandt og lægehjælp til de tyske flygtninge i Danmark 1945, *Historisk Tidsskrift*, 1999, s. 33-68 og Kirsten Lylloff: *Barn eller fjende?: Uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945-1949*, 2006.

⁶¹ RA: UM F.02-10, H64-206. Referat fra et møde mellem regeringsudvalgene den 20.2.1945.

⁶² Det samlede antal tyske flygtninge i Danmark er senere opgjort til omkring 250.000.

løbende under besættelsen. Det økonomiske område havde i begyndelsen af besættelsen karakter af at være et middel til at opretholde ro og orden i Danmark, men i den sidste halvdel af besættelsesårene blev det et selvstændigt mål at sikre fødevarer fra Danmark. Ved indgangen til besættelsen forventede eksperter i Ernærings- og Landbrugsministeriet, at den danske landbrugseksport efter et til to besættelsesår ville falde bort, og at man fra tysk side skulle være glade, hvis det danske landbrug derefter kunne brødføde landets egen befolkning.⁶³ Men i takt med, at fødevarerleverancerne fra Danmark fortsatte og både fik stigende absolut og relativ betydning for den tyske befolknings ernæring, blev det mere og mere vigtigt at sikre disse leverancer. Det fik da også flere gange Walter – støttet af Franz Walther Ebner og Herbert Backe – til at forsøge at intervenere, når politiske forhold truede med at fjerne denne eksport.

Et forhold er allerede nævnt, idet Walter og Backe i løbet af 1940 og 1941 valgte at se bort fra LS og DNSAP som en realistisk samarbejdspartner i Danmark. Man valgte at fortsætte samarbejdet med det danske regeringsudvalg og de danske landbrugsorganisationer tilknyttet Landbrugsraadet, fordi det sikrede ro og orden i Danmark på det økonomiske område. Dette punkt understregede Henrik Hauch, der var præsident i Landbrugsraadet og medlem af den første samlingsregering fra den 10. april for Venstre, kraftigt i sin erklæring til fordel for Walter, der er dateret 1. maj 1947.⁶⁴

I løbet af det første besættelsesår var der adskillige storme vendt mod regeringen, helt eller delvis sat i værk af danske nazister eller nationalkonservative grupper. Desuden pustede Cécil von Renthe-Fink flere gange til regeringskriser ved at forlange ændringer i regeringens sammensætning. Første eksempel på, at Walter eller Ebner forsøgte at intervenere er i et beslutningsreferat dateret den 8. november 1940 vedrørende de netop afsluttede handelsforhandlinger.⁶⁵ Selv om det ikke er underskrevet er det formentlig Walter, der er forfatteren, idet Ebner ikke deltog på disse møder mellem regeringsudvalgene. Rapporten er en lang jubelberetning over resultaterne fra handelsaftalerne, men den sluttes med en løftet pegefinger; de aftalte mængder fødevarer ville kun blive leveret, hvis de danske bønders "produktionsvillighed" blev opretholdt og hvis de danske myndigheder ville gøre en indsats for det.

⁶³ Nissen, 2005, s. 111-115.

⁶⁴ RA: 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør.

⁶⁵ BArch: R901, 67771. Referat med overskriften "Bericht über die deutsch-dänischen Verhandlungen auf landwirtschaftlichem Gebiete. Vom 30. Oktober bis 8. November 1940."

Hvis der omvendt blev gennemført en politisk ændring risikerede man, at dette gik fløjten. Rapporten blev skrevet på et tidspunkt, hvor der gennem det meste af oktober havde været kampagner vendt mod den danske regering, hvori også Renthe-Fink havde taget del. Walter fulgte op den 9. januar 1941 med en ny advarsel om, at ændrede politiske forhold kunne skade de tyske økonomiske interesser i Danmark.⁶⁶ I en ny indberetning dateret den 18. februar 1941, der blev rundsendt til alle økonomiske myndigheder i Berlin, manede Walter til politisk forsigtighed.⁶⁷ Grundtonen i den syv sider lange rapport var pessimistisk, og han advarede om social uro i Danmark, hvis priserne fortsatte med at stige. Samtidig understregede han klarere end tidligere, at det ville være et meget dårligt tidspunkt at presse et regeringsskifte i Danmark igennem, fordi politisk uro kunne skade vareleverancerne til Tyskland. Den kraftige advarsel skal ses i forlængelse af, at der hen over nytåret 1940/41 havde været en ny alvorlig regeringskrise i Danmark, hvor Renthe-Fink og gesandtskabet spillede en aktiv rolle.⁶⁸

Det var først i forbindelse med den danske regerings tilbagetræden i slutningen af august 1943, at Walter – støttet af Herbert Backe – igen forsøgte at intervenere politisk i Danmark. Den 2. september skrev legationsråd i det tyske udenrigsministerium, Hilger van Scherpenberg, i en indberetning til Berlin, at Walter havde meddelt, at man fra Ernærings- og Landbrugsministeriet ikke ville udnytte situationen i Danmark til at øge leverancerne til Tyskland. I stedet var man indstillet på, at leverancerne i en kort periode ville falde, men det var under forudsætning af, at Werner Best meget hurtigt fik afklaret den politiske situation i Danmark, så man kunne komme tilbage til den ro og orden, der havde eksisteret inden regeringens tilbagetræden.⁶⁹

I forbindelse med folkestrejken i København i slutningen af juni og starten af juli 1944 forsøgte Walter igen at intervenere.⁷⁰ Brøndsted og Gedde angav, at arbejdsnedlæggelserne under folkestrejken kostede

⁶⁶ Henning Poulsen: *Besættelsesmagten og de danske nazister. De politiske forhold mellem tyske myndigheder og nazistiske kredse i Danmark 1940-43*, 1970, s. 254 og note 26 s. 456 og Mogens R. Nissen: Cécil von Renthe-Fink og grænsespørgsmålet, *Sønderjyske Årbøger*, 2011, s. 129-160.

⁶⁷ BArch R901/68311: Rapport dateret den 18.2.1941 med overskriften ”Bemerkungen zur Wirtschaftslage Dänemarks” skrevet af Alex Walter og Nissen, 2005, s. 239-241.

⁶⁸ Poulsen, 1970, s. 246-263 og Nissen, 2011.

⁶⁹ PKB, bilag XIII, s. 930.

⁷⁰ Dette afsnit baseret på Johannes Brøndsted og Knud Gedde (1946): *De fem lange Aar. Danmark under Besættelsen 1940-1945*. Bind 2, København, s. 769-770.

arbejdstimer i hundredtusindvis, at "... det fortrinsvis ramte virksomheder, der direkte eller indirekte arbejdede for tyskerne ...," og at det generede de tyske myndigheder i Danmark. Det blev videre noteret, at "... dr. Walter, der just var ankommet for at føre handelsforhandlinger, var ilde berørt af Bests spærretid." Hvad der nærmere lægger i dette er uvist, men det forekommer meget sandsynligt, at Best og Walter har drøftet situationen, idet Walter rent faktisk var i København i slutningen af juni 1944 og da urolighederne potentielt kunne true det økonomiske samarbejde mellem Danmark og Tyskland, som var blevet udviklet siden april 1940. Brøndsted og Gedde tillægger derfor Walter stor betydning for, at Best den 29. juni 1944 valgte at forkorte spærretiden, så den fremover kun skulle løbe fra kl. 23 til kl. 5.

Som historikeren John T. Lauridsen påpeger, er det meget usikkert om – og i givet fald, hvor meget – Walter blandede sig i forbindelse med folkestrejken, fordi der ikke er gode samtidige kilder, der bekræfter det.⁷¹ Det illegale dagblad *Information* skrev om det den 2. juli 1944, og det er den bedste samtidige kilde.⁷² Efter at have berettet om, hvad der var sket under folkestrejken, og hvordan Werner Best angiveligt i raseri havde krævet formanden for De Samvirkende Fagforbund (LO), Eiler Jensen, arresteret, fordi han var medunderskriver på en fælleserklæring sammen med arbejdsgiverforeningen og ledende danske politikere som beklagede besættelsesmagts handlinger i forbindelse med uroen i København, fortalte avisen om, hvordan Walter havde inter文eneret. Ifølge *Information* havde Walter henvendt sig i Udenrigsministeriet og givet udtryk for forfærdelse over Bests ageren, og avisen var meget sikker på, at Walters intervention bar frugt; "Nu desavouerede Dr. Walter Best, idet han erklærede, at kravet kunne frafaldes og København atter få lys, vand og gas, hvis man på dansk side udsendte beroligelseserklæringen uden den famøse beklagelse, hvis man lovede, at politiet ville skride ind mod plyndring af butikker, og hvis man ville forhandle om hurtigere udrykning. Man kunne regne med, at den afbrydelse, tyske teknikere har foretaget på alle værker, kunne ophøre kl. 19 i aften for elektricitetens vedkommende, kl. 22 for de øvrige værkers."⁷³ Faktum er, at der 2. juli 1944 blev udsendt et opråb underskrevet af hovedstadsborgmestrene

⁷¹ John T. Lauridsen, udg.: *Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945. Die Korrespondenz von Werner Best mit dem Auswärtigen Amt und andere Akten zur Besetzung von Dänemark* (WBK), 2012, bd. 6, note 223, s. 426-427.

⁷² Jørgen Barfod m.fl. red.: *Information*, 23. maj 1944-11. juli 1944, 1978, s. 170-171.

⁷³ Ibid.

og af lederne af erhvervsorganisationerne og fagbevægelsen, der opfordrede den københavnske befolkning til at gå i arbejde og til at standse uroen, og samme aften blev der åbnet for el, gas og varme.

I sin dagbog har Vilhelm Bergstrøm skrevet en smule om Walters mulige intervention i forbindelse med folkestrejken. Han havde sine informationer fra sin søn, der var journalist på Berlingske Tidende. Under den 3. juli 1944 skrev han i dagbogen; “En passant fortalte han [sønnen, MRN], at der var forhandlinger i Udenrigsministeriet med tyskerne. Dr. Walter fra Berlin havde ikke billiget dr. Bests politik, som havde bragt danskerne i oprør, og havde fået hele produktionsapparatet til at gå i stå. Nu var han rejst til Berlin, hvorfra der skulle komme endelig ordre.”⁷⁴

Det er ikke sandsynligt, at det alene skyldtes Walters indsats, at der igen kom ro på i København, men historikeren Hans Kirchhoff har argumenteret overbevisende for, at han sandsynligvis havde stor indflydelse på løsningen af konflikten.⁷⁵ Som beskrevet er der da også nogle klare indikationer af, at han involverede sig kraftigt i at få afsluttet konflikten. I sit forsvarsskrift fra juni 1948 har Walter selv anført, at han under folkestrejken havde mæglet i et forsøg på at få afsluttet konflikten. Ernst Krüger, der var tysk generalkonsul og tilknyttet det tyske gesandtskab, har i sin støtteeerklæring af 2. maj 1947 oplyst, at Walter under sit ophold i København under folkestrejken havde gjort en stor indsats for at få afsluttet konflikten. Krüger skriver videre, at den højere SS- og politifører i Danmark, Günther Pancke, havde krævet Walter fjernet, da konflikten igen var afblæst.⁷⁶

Nils Svenningsen havde den samme opfattelse som Krüger. I et privat brev til O.C. Mohr den 13. november 1946 noterede han; “Walter gjorde, hvad han kunne for at bremse det tyske politi, og navnlig under folkestrejken er det mit indtryk, at han bag kulisserne gjorde en indsats for at hjælpe os. Efter en af mine samtaler med dr. Best i folkestrejken dage, da situationen var på det mest højspændte, søgte jeg dr. Walter på Hotel d’Angleterre og talte ganske åbent med ham. Han var rystet over det tyske politis brutalitet og var fuldstændig på vor side.”⁷⁷

⁷⁴ Vilhelm Bergstrøm: *En borger i Danmark under krigen. Dagbog 1939-45*, 2005, s. 935.

⁷⁵ Hans Kirchhoff: *Den gode tysker Georg Ferdinand Duckwitz. De danske jøders redningsmand*, 2013, s. 209 samt note 22 s. 403.

⁷⁶ RA: UM 1945-72, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Udateret forsvarsskrift skrevet af Alex Walter samt erklæring dateret 2.5.1947 af Ernst Krüger.

⁷⁷ RA: UM 1945-72, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Brev dateret 13.11.1946 fra Svenningsen til Mohr.

Den sidste gang, hvor Walter for alvor forsøgte at intervenere politisk i Danmark var i forbindelse med interneringen af det danske politi den 19. september 1944. Allerede den 26. september sendte Herbert Backe et harmdirrende brev til udenrigsminister Joachim von Ribbentrop. Heri spurgte han meget direkte, hvad pokker der skete i Danmark, og hvordan man havde tænkt sig at sikre de "livsvigtige" fødevareleverancer fra Danmark.⁷⁸ Walter fulgte stærkt op i en indberetning dateret den 13. oktober 1944 til ledelsen i det tyske udenrigsministerium.⁷⁹ Indberetningen blev skrevet et par dage efter, at Walter havde stået til verbale tæsk på møder mellem regeringsudvalgene. Her havde Walter uden videre erklæret sig enig i kritikken af aktionen, og han delte bekymringen for manglende fremtidig kontrol med produktionen og forbruget i Danmark. I indberetningen overtog han helt de danske indsigelser mod aktionen, og det skinner klart igennem, at han og Backe foretrak en genindsættelse af det danske politi hurtigst muligt. Hvis det ikke var muligt forventede han, at der i fremtiden ville være et ukontrollabelt antal hjemmeslagtninger og et bugnende sort marked.

I forbindelse med retsopgøret mod Werner Best efter befrielsen, blev det i byrettens dom noteret, at Walter og Ebner i første halvår 1944 af Best var blevet pålagt at opstille en liste over danske virksomheder, der ikke måtte blive udsat for tysk antisabotage.⁸⁰ Det er uvist, om de nogensinde opstillede listen og i givet fald hvilke virksomheder, der var opført på den. Men det er næppe forkert at regne med, at landbrugets- og fiskeriets forædlingsvirksomheder var blandt de virksomheder som Ebner og Walter ville undgå blev ramt af antisabotage.

Walter sad nogenlunde sikkert på posten som leder af det tyske handelsaftaleudvalg, fordi han havde magtfuld opbakning fra ledelsen af Ernærings- og Landbrugsministeriet, men han blev angrebet flere gange. Omvendt er der næppe tvivl om, at han og ordningen med løbende dansk-tyske handelsforhandlinger ville være blevet fjernet, hvis ikke de centrale myndigheder i Berlin havde vurderet resultaterne som gunstige for Tyskland. Første gang Walter blev udfordret var som nævnt under

⁷⁸ RA: Tyske arkiver, Auswärtiges Amt, Ha. Pol. Abt., AA228 samt WBK, 8, s. 54-55. Brev skrevet den 11.10.1944 af Karl Schnurre med gengivelse af Backes indsigelser i et brev til Ribbentrop den 26.9.1944. Se også Nissen, 2005, s. 259-263.

⁷⁹ RA: Tyske Arkiver, Auswärtiges Amt, Ha. Pol. Abt., AA 228 samt WBK, 8, s. 59. Indberetning fra Walter til Auswärtiges Amt dateret 13.10.1944. Læs også Nissen, 2005, s. 259-261.

⁸⁰ PKB, 13, s. 202 og 242. Antisabotage var besættelsesmagtens modsabotage mod danske virksomheder, og er ofte benævnt Schalburgtage eller modsabotage.

mønt- og toldunionsforhandlingerne, hvor Karl Ritter fra *Auswärtiges Amt* under Walters orlov forsøgte at sætte sig igennem på det økonomiske område i Danmark. Som anført var der flere grunde til at forsøget mislykkedes, men det er i hvert fald kendetegnende, at Ritters udspil både var ufuldstændigt og meget lidt konkret. Det andet angreb på Walter stod Werner Best for umiddelbart efter han var udnævnt til rigsbefuldmægtiget i Danmark. Best foreslog i et telegram den 9. november 1942 til *Auswärtiges Amt*, at han selv skulle stå for handelsforhandlingerne med Danmark fremover. Lederen af den handelspolitiske afdeling i *Auswärtiges Amt*, Emil Wiehl, svarede allerede dagen efter, at det kunne Best godt glemme alt om, fordi Ernærings- og Landbrugsministeriet og *Handelspolitischer Ausschuss* stærkt ville modsætte sig en sådan ændring.⁸¹

Den sidste gang Walter blev angrebet var det angiveligt i forbindelse med at SS-lederen i Danmark, Günther Pancke, sendte negative indberetninger om ham til lederen af SS, Heinrich Himmler. Under afhøringen i forbindelse med Nürnbergprocessen forklarede Walter, at han af Herbert Backe og Joachim Ernst Riecke var blevet advaret om disse angreb, ligesom de to havde beskyttet ham mod angrebene.⁸² Walter skrev noget tilsvarende i sit forsvarsskrift i juni 1948, men oplyste desuden her, at han også var kommet på kant med den tyske værnemagt i Danmark, fordi han stærkt havde kritiseret værnemagtens overgreb mod den danske befolkning. Især den militære øverstbefalende i Danmark, Hermann von Hanneken, var stærkt utilfreds med Walter, og ved årsskiftet 1944/45 advarede Backe og Riecke ham om, at han risikerede at blive spærret inde, hvis ikke han ændrede politik.⁸³

Nils Svenningsen antydede også, at han havde kendskab til, at Walter var truet i foråret 1945. I sit brev til O.C. Mohr den 13. november 1946 skrev han således; “Endvidere synes jeg, det var værd at undersøge, om ikke Pancke vedstår, at han i marts 1945 ville arrestere Walter for landsforræderi.”⁸⁴ Brevet har karakter af at være en slags kollegial idéudveksling om, hvordan de i fællesskab bedst kunne hjælpe Walter. Men det

⁸¹ PKB, 13, s. 762; WBK, 1, s. 582; BArch: R901/68712 samt WBK, 1, s. 588.

⁸² NIOD: N66/2, IS no. 448. Riecke var fra 1936 ministerialdirektør i Ernærings- og Landbrugsministeriet.

⁸³ RA: UM 1945-72, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Udateret erklæring skrevet af Alex Walter.

⁸⁴ RA: UM 1945-72, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Brev dateret 13.11.1946 fra Svenningsen til Mohr.

virker som om Svenningsen var helt sikker på, at Pancke havde ønsket dette, og at det var en offentlig hemmelighed, som også Mohr kendte til.

Internering og sygdom efter den tyske kapitulation

Alex Walter var i København, da Danmark blev befriet den 5. maj 1945. Nils Svenningsen har forklaret, at "... han blev arresteret af frihedsbevægelsen, men jeg fik en aftale med denne om, at han sammen med den gamle frøken Bayeux foreløbig skulle få lov til at bo frit i en lejlighed, der tilhørte Dr. Hemmersam."⁸⁵ Dette udsagn bekræftes af en notits dateret den 11. juni 1945 skrevet af John Knox, hvor det forklares at "... frihedskæmpere nu til morgen har aflagt besøg hos Dr. Walter ...," og at han og sekretæren havde fået oplyst, at de snarest ville blive sendt til Tyskland.⁸⁶ Nederst på notitsen har Svenningsen tilføjet med kuglepen; "Har aftalt med LR sagf. Toft, at dr. Walter og frk. Bayeux foreløbig får lov til at blive boende i Hemmersams hus." Nogle dage senere noterede Svenningsen igen med håndskrift nederst på et dokument; "Talt med W og foreslået ham udrejse til Sverige for sig selv og frk. B, forudsat at de fornødne tilladelser kan opnås. [...] Dr. W ville meget gerne til Sverige og var taknemmelig for at vi ville undersøge mulighederne." Allerede dagen efter blev planen skudt ned, idet de svenske myndigheder, som Svenningsen havde kontaktet, fandt det "meget tvivlsomt" om Sverige ville tage imod ham.⁸⁷

Det er interessant, at Svenningsen – der fortsat var direktør i Udenrigsministeriet – umiddelbart efter befrielsen aktivt forsøgte at beskytte Walter, så han kunne forblive i frihed i Danmark eller Sverige, hvor han samtidig kunne modtage forsvarlig lægehjælp mod sin sukkersyge. Det er en tydelig indikation af, at han oprigtigt mente, at Walter havde været afgørende for, at Danmark var sluppet så forholdsvis helskindet gennem besættelsen som det var tilfældet. Svenningsen blev derefter sendt til Stockholm som gesandt, og herfra startede han i forsommeren 1946 nye forsøg på at få Walter frigivet og sendt til Danmark. Walter var som tidligere nævnt blevet afhentet den 28. juni 1945 og sendt til Tyskland, efter at han gennem flere uger havde boet hos Emil Hemmersam, der under besættelsen var tilknyttet det tyske gesandtskab som

⁸⁵ RA: UM 1945-72, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Brev dateret 13.11.1946 fra Svenningsen til Mohr.

⁸⁶ Ibid; notits dateret 11.6.1945, skrevet af John Knox.

⁸⁷ Ibid; håndskrevet notits dateret 17.6.1945, skrevet af Svenningsen.

særlig landbrugsekspert. Derefter sad Walter interneret i Tyskland, og Hemmersam skrev den 24. april 1946 til Svenningsen og oplyste, at Walter var interneret i en lejr ved Darmstadt, og at han var meget syg, fordi han ikke fik den nødvendige insulin.⁸⁸

Baggrunden for Hemmersams henvendelse var en begrundet forventning om, at Svenningsen ville gå videre med sagen, og det skete da også. Den 13. maj 1946 kontaktede Svenningsen udenrigsråd J.R. Dahl og foreslog “... at den danske regering officielt gennem sin udenrigsminister kunne gøre noget for dr. Walter.” Hvis ikke udenrigsministeren ville gøre det, bad Svenningsen om lov til selv at hjælpe Walter, fordi “... jeg føler rent menneskeligt dyb medlidenhed med ham.”⁸⁹ I løbet af sommeren 1946 arbejdede han videre med sagen, men uden at der kom noget ud af det.

I november 1946 skete der igen noget. I den mellemliggende periode – fra begyndelsen af september til midten af november 1946 – var Walter indkaldt som vidne ved Nürnbergprocessen. I den periode var han indsat i en fængselscelle, og kunne hverken følge sin diæt eller få den nødvendige insulin. Derfor blev hans helbredstilstand kraftigt forværret i løbet af efteråret 1946.⁹⁰

Fra november 1946 til sommeren 1947 blev der skrevet støtteerklæringer af en række forskellige mennesker, der havde haft tæt kontakt med Walter før og under besættelsen. De tre danske topembedsmænd i Udenrigsministeriet – Mathias Wassard, O.C. Mohr og Nils Svenningsen – skrev alle nogle meget positive erklæringer, hvor der i varierende grad blev lagt vægt på, at 1) Walter altid havde været en saglig og dygtig forhandlingsmodpart; 2) at han altid havde fulgt en traditionel handelspolitisk linje over for Danmark; 3) at han aldrig havde talt positivt om nazismen; 4) at han ofte under forhandlingerne havde taget parti for de danske interesser; 5) at han flere gange havde intervenseret politisk til fordel for Danmark, blandt andet under folkestrejken og 6) at han derfor løbende var i strid med værnemagten, Gestapo, SS og Werner Best, hvilket potentielt havde været farligt for ham. I løbet af foråret 1947 skrev også præsidenten i Landbrugsrådet, Henrik Hauch og den danske landbrugsattaché i Berlin, A.P. Jacobsen, positive erklæringer, ligesom to ledende svenske embedsmænd – Arvid Richart og Gunnar Hägglöf – som gennem flere år havde ført

⁸⁸ Ibid, brev dateret 24.4.1946 fra Hemmersam til Svenningsen.

⁸⁹ Ibid; brev dateret 13.5.1946 fra Svenningsen til Dahl.

⁹⁰ Ibid; brev dateret 28.4.1947 fra Walter til det danske udenrigsministerium.

handelsforhandlinger med Walter, bidrog med vigtige erklæringer. Også den hollandske forhandlingsleder frem til den tyske besættelse af Holland, H.M. Hirschfeld, kom i juni 1947 med en meget positiv beskrivelse af Walter, ligesom flere tyske embedsmænd – blandt andet Ernst Krüger og Emil Hemmersam – bakkede op.⁹¹

I slutningen af 1946 var det vigtigste mål at få Alex Walter ud af interneringen i Tyskland og overført til Danmark, så han kunne komme under lægebehandling. Det var særligt Krüger, der pressede på for at få opbakning til dette, og det var grunden til at de første støtteerklæringer blev skrevet i november 1946. Det var også et vigtigt mål at få Walter afnazificeret – altså skaffe en officiel erklæring om, at han ikke var nazist og ikke havde begået krigsforbrydelser – så han kunne komme ud af interneringen. Den første del af lykkedes ved, at rigsadvokaten den 13. december 1946 bad Udenrigsministeriet om at skaffe Walter til Danmark, så han kunne blive ført som vidne i sagerne mod Jørgen Sehested, Axel Hartel og Knud Bach.⁹² Det var dog først i slutningen af februar 1947, at der kom skred i sagen, og den 1. marts 1947 blev det bekræftet, at Walter sammen med to overbetjente var på vej til København. Det blev også oplyst, at de amerikanske besættelsesmyndigheder betingede sig, at Walter "... under sit ophold i Danmark vil få den lægebehandling, hans sygdomstilfælde kræver."⁹³ Dahl holdt løbende Svenningsen orienteret om, hvad der skete, og allerede den 1. marts 1947 anbefalede Svenningsen, at Walter skulle have så frie forhold som muligt i Danmark, og han foreslog desuden, at Walter passende kunne flytte ind hos Ernst Krüger. Sådan kom det ikke til at gå, fordi straks efter ankomsten til København blev Walter indlagt på Rigshospitalet, hvor han opholdt sig i næsten tre uger. Derefter blev han den 18. marts 1947 overført til insulinhospitalet Hvidøre i Klampenborg. Walter var indlagt frem til midten af april 1947, hvorefter han blev overført til et pensionat, men han fik fortsat sin diæt og sin insulin på Hvidøre. I den periode vidnede han desuden flere gange for retten, hvilket jo også var den officielle grund til at han var kommet til Danmark.

Alt i alt kan man konstatere, at Walter fik en rigtig god behandling under sit ophold i Danmark, og det er da også noget, han fremhævede i

⁹¹ Afskrifter af alle erklæringerne findes i RA: UM 1945-72, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør.

⁹² RA: 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Notits dateret 2.1.1947 skrevet af Dahl.

⁹³ Ibid; notits dateret 18.2.1947 skrevet af Dahl samt telefontelegram dateret 1.3.1947.

flere breve til Udenrigsministeriet. Han sendte blandt andet et tre-sider langt brev til Udenrigsministeriet den 28. april 1947, hvor han bad om dansk støtte til at blive afnazificeret, så han slap for at blive interneret, når han vendte tilbage til Tyskland.⁹⁴ Og det var netop hans mål; at komme tilbage til Tyskland til sin familie – men kun hvis han slap for at blive interneret.

Dermed gik næste fase i spillet om Walter i gang. De danske myndigheder havde kun fået lov til at “låne” Walter i tre måneder, og det betød at han ifølge aftalen skulle sendes retur til Tyskland i begyndelsen af juni 1947. Derfor gik man i løbet af maj 1947 i gang med at arbejde på en forlængelse, og i slutningen af måneden oplyste rigspolitiet, at de havde afsluttet deres afhøringer af Walter, hvorfor han kunne sendes tilbage til Tyskland. Både Ernst Krüger og Waldemar Ludwig – der under besættelsen var næstformand i det tyske regeringsudvalg – kontaktede Nils Svenningsen og opfordrede ham til at arbejde for at Walter kunne blive i Danmark, så han slap at blive sendt tilbage til internering i Tyskland.

Svenningsen foreslog i et brev dateret 27. maj 1947 til J.R. Dahl i Udenrigsministeriet, at man over for de amerikanske myndigheder i Tyskland skulle påpege, at der muligvis også fremover ville blive brug for Walter i Danmark i forbindelse med nogle mindre sager, selv om de store sager altså var afsluttet. Svenningsen forslag har formentlig haft indvirkning på, at Walters ophold i Danmark blev forlænget, først til den 1. august 1947 og derefter flere gange. Derfor boede Walter fortsat på et pensionat nord for København frem til slutningen af 1948, men var i stigende grad frustreret over, at han ikke kunne komme tilbage til sin familie i Tyskland. Det skyldtes, at afnazificeringen trak ud, hvorfor han ville blive interneret, hvis han returnerede til Tyskland.

Walters ophold i Danmark blev betalt af “... forskellige venner, danske og svenske (bl.a. Jacob Wallenberg ...),” som det blev forklaret i notits fra Udenrigsministeriet dateret 20. maj 1947.⁹⁵ Hvem de øvrige venner var vides ikke, men det er sandsynligt, at Henrik Hauch og Arne Høgsbro Holm har skaffet penge fra landbrugets fonde. De havde i hvert fald henvendt sig Udenrigsministeriet, for at sikre sig at de danske myndigheder hjalp til med at få Walter afnazificeret. Baggrunden for henvendelsen var blandt andet, at Landbrugsraadets ledelse ønskede at kunne

⁹⁴ Ibid; brev dateret 28.4.1947 fra Walter til det danske udenrigsministerium.

⁹⁵ Ibid; notits dateret 15.10.1947.

benytte Walter til at få forbindelse med nyttige kontakter i Tyskland, som kunne være med til at genskabe landbrugseksperten til Tyskland.⁹⁶ Jacob Wallenberg havde været medlem af det svenske regeringsudvalg, der forhandlede handelsaftaler med Walter. Han var en del af den meget indflydelsesrige Wallenberg-familie, og styrede sammen med sin bror Marcus Wallenberg-virksomhederne inden for industri, banking mm. Den 2. maj 1947 skrev han en meget positiv erklæring om Walter.⁹⁷

I januar 1948 skrev J. Paludan et internt dokument i Udenrigsministeriet, hvor han skitserede Walters situation.⁹⁸ De amerikanske myndigheder i Tyskland havde ikke længere brug for Walters tilstedeværelse i Nürnberg, og havde derfor den 10. oktober 1947 oplyst, at han kunne blive i Danmark på ubestemt tid. Man kunne omvendt ikke afnazificere ham, fordi han som SS-Sturmbannführer tilhørte en gruppe, der automatisk skulle interneres, selv om der var skrevet aldrig så mange positive erklæringer om ham. Paludan skitserede samtidig de danske myndigheders Walter-politisk sådan, at man havde bistået Walter i bestræbelserne på at få de amerikanske myndigheder til at afnazificere ham, ligesom man havde ladet Walter blive i Danmark "... selvom hans nærværelse i og for sig ikke mere var påkrævet." Han erklærede også, at dette skyldtes "... at han under besættelsen har været Danmark en god mand ...," og at Nils Svenningsen, O.C. Mohr og Mathias Wassard havde presset på for at hjælpe Walter. Paludan anførte, at de danske myndigheder havde tre muligheder; 1) man kunne sende Walter tilbage straks; 2) man kunne lade ham blive i landet og se, hvordan tingene udviklede sig eller 3) man kunne presse på over for de amerikanske myndigheder, så afnazificeringen af Walter kunne ske uden at han skulle være interneret.

Alex Walter var i Danmark frem til slutningen af oktober 1948, hvor der kom skred i sagen. Han havde i løbet af sommeren 1948 anskaffet en tysk advokat, som pressede på for at få en afklaring. Walter selv skrev det tidligere omtalte ti-siders lange forsvarsskrift i juni 1948, som advokaten anvendte over for de amerikanske myndigheder i Tyskland. Det førte til, at han efteråret 1948 blev erklæret frikendt ved afnazificeringsdomstolen. Derefter gik det stærkt med at skaffe et visum og få sendt ham

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Ibid. Erklæring dateret 2.5.1947 skrevet af Jacob Wallenberg.

⁹⁸ Dette afsnit: RA: UM 1945-72, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Referat skrevet af J. Paludan, dateret 30.1.1948 samt efterfølgende tilføjelser til dokumentet.

hjem til familien i nærheden af Kassel.⁹⁹ Det var tilsyneladende klaret inden for et par uger, så Walter var hjemme inden jul 1948.

Alex Walter døde i begyndelsen af marts 1949, og han blev begravet i Göttingen.¹⁰⁰ Ifølge Georg Gram, der deltog i begravelsen som repræsentant for Landbrugsraadet, var Walter blind, da han døde, og han stod over for en større operation. Beretningen fra begravelsen er temmelig rørstrømsk, og Gram var indigneret over, at det officielle Danmark undlod at sende en repræsentant. Han henviste til udgangspunktet for præstens tale – forbliv beskeden og retfærdig – som kendetegnende for Walters “... åbenbart gode menneskelige indstilling.” Samtidig fandt han det trist, at en mand som han “... nu måtte begraves som en glemte og forladt mand.”

Sammenfatning

Alex Walter var både under besættelsen og efter befrielsen en mand, som kun få i Danmark har kendt til. Sådan er det fortsat, og det hænger utvivlsomt sammen med, at han var en grå tysk embedsmand, der ikke engang opholdt sig i Danmark under krigen. Alligevel kan man vanskeligt overvurdere den betydning han havde på den økonomiske besættelsespolitik, der blev gennemført i Danmark.

Ved besættelsen havde Walter et stort kendskab til dansk økonomi og danske forhold generelt, fordi han siden 1932 havde forhandlet handelsaftaler med danske topembedsmænd. Samtidig var han velkendt og respekteret i Danmark, og det fik stor betydning for de aftaler, han var med til at indgå under besættelsen. Under hans ledelse fulgte den tyske besættelsesmagt en traditionel handelspolitisk linje, der var fokuseret på praktiske problemstillinger og konkrete resultater. Det var en politik, der nøgternt vurderet var til fælles bedste for Danmark og Tyskland.

Walter var en meget højtstående embedsmand i det gennemnazificerede Ernærings- og Landbrugsministerium. Hans direkte overordnede, Herbert Backe, havde ansvaret for den tyske fødevareplanlægning, og han havde afgørende indflydelse på den nazistiske besættelsespolitik over hele Europa, herunder den udbytningspolitik, der fandt sted i

⁹⁹ RA: UM 1945-72, nr. 87.g.5/313: Walter, Dr. Ministerialdirektør. Brev dateret 30.10.1948 fra J. Paludan i Udenrigsministeriet til Captain L.V. Hubbard ved Allied Military Permit Office.

¹⁰⁰ LR: PR 7/1949. Indberetning skrevet af handelsrådgiver og kontorchef i Landbrugsraadet, Georg Gram den 16.3.1949 og fremlagt på præsidiets møde den 5.5.1949.

Øst- og Sydøsteuropa. Men i Danmark fulgte man en helt anden økonomisk linje, der var kendetegnet ved forhandlinger og samarbejde, og det var i meget høj grad Walter, der kom til at stå for at planlægge og gennemføre denne økonomiske politik.

Blandt sine forhandlingspartnere i Danmark blev Walter helt klart opfattet som en ræsonnabel og fornuftig mand, man kunne forhandle med og stole på. Der var en klar opfattelse af, at Walter flere gange havde intervenseret under politiske kriser – blandt andet ved den danske regerings tilbagetræden i august 1943; under folkestrejken i sommeren 1944 og i forbindelse med fjernelsen af politiet i efteråret 1944. Men han havde også en nazistisk skyggeside, netop fordi han var tilknyttet Backe og Ernærings- og Landbrugsministeriet. Efter krigen blev han interneret, da han som højtstående embedsmand havde været medlem af nazistpartiet og da han havde rang af SS-Sturmbannführer. Derfor var han først endelig frikendt og afnazificeret i oktober 1948 – nogle få måneder før han døde.

SUMMARY

MOGENS ROSTGÅRD NISSEN: *Alex Walter*, — “... the German official who rendered the largest services of all to Denmark during the war.”

Alex Walter was head of the German government committee, which during the occupation of Denmark negotiated trade agreements with the corresponding Danish government committee. That is why he had great influence on the economic side of occupation policy, which the German occupying power carried out in Denmark during the war.

Walter had a broad knowledge of Danish economy and Danish conditions in general, because since 1932 he had negotiated trade agreements with top Danish officials. At the same time, he was well-known and respected in Denmark, and that was important for the agreements he assisted in concluding during the occupation. Under his leadership, the German occupying power followed a traditional trade policy, which was focused on practical issues and concrete results. It was a policy, which objectively was for the common good of Denmark and Germany.

Walter was a very high-level official in the thoroughly Nazified Ministry of Nutrition and Agriculture. His immediate superior, Herbert Backe, was responsible for German food planning, and he had a decisive influence on the Nazi occupation policy for all of Europe, including the exploitation policy, which took place in Eastern and Southeastern Europe. But Denmark followed an entirely different economic track, which was characterized by negotiations and cooperation, and it was very much Walter, who became responsible for planning and implementing this economic policy.

Among his negotiation partners in Denmark, Walter was perceived as a reasonable and sensible man, with whom one could negotiate and rely on. There was a clear understanding that Walter had intervened several times during political crises—among other things when the Danish government stood down in August 1943; during the general strike in the summer of 1944 and in connection with the deportation of the police in the autumn of 1944. But he also had a dark Nazi side to him, precisely because he was linked to Backe and the Ministry of Nutrition and Agriculture. After the war, he was interned due to the fact that as a senior official, he had been a member of the Nazi party and held the rank of SS Sturmbannführer. That is why he was only finally acquitted and stripped of his Nazi status in October 1948, a few months before he died.

